БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеН

1963 ч. АВГУСТ 14 СРЕДА № 192 (5596).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Чочак-тараа ажаалдазы

Ажыл-агый бүрүзү тарылга шөлдериниң тургузуун эде көрүп, эвээш дүжүттүг культураларны бедик дүжүттүг культуралар-биле солуп турарындан тараа культураларының, ылаңгыя одуругларының аразын сайырадыр культураларның иштинден чочак-тараа чугула черни эөлеп түрар апарган. Тыванын колхозтары болгаш совхозтары чочак-тарааны тарып өстүреринче колдуунда ийи чыл бурунгаар эгелеп кирген.

Бистиң колхозтарывыстың болгаш совхозтарывыстың ховуларына чочак-тараа эки дүжүттерни берип болурун өрткен чылдың практиказы көргүскен. Тандыда «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң хову ажылдакчылары 1962 чылда бистиң байдалывыска онза эки дүжүтү ажаап алган. Ол артель 55 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 15,3 центнер тарааны алган, ол болза чазын чажар кызылтастың эн эки дүжүду-биле барык-ла деп болган. Тыванын көдээ ажыл-агый дуржулга станциязы 231 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 14,3 центнер чочак-тараа үрезинин алган. Ол ышкаш Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу база эки дүжүтү алган.

Республиканың ажыл-агыйларынга чочак-тарааның тарылга шөлү өрткен чылын 4.039 гектар турган болза, бо чылын ону 7000 гектар чедир калбартын, оон тарылгазын өй-шаанда бедик агротехниктиг деңнелге өрттирген.

Бо чылын ажыл-агыйларның хөй кезии чочак-тарааның эки дүжүдүн өстүрген. Ылаңгыя Каа-Хемниң «Кызыл тук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарында, Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозунда, дуржулга станциязында, «Тиилелге» совхозта, Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунда чочак-тараа өрткен чылдан дыка эки өзүп үнген.

Ам колхозтар болгаш совхозтар чочак-тараа ажаап алышкынын кидин-түлүк чорудуп турар. Август 12-ге чедир 3.552 гектар кестинген, ол болза планга удур үүгле 50 хүү болур. Оон 1276 гектары бастыртынган.

Чочак-тараа ажаап алышкыны республикада ниитизи-биле аажок озалдаан. Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхоз, «Элегес», «Тиилелге», «Барлык», «Чыраа-Бажы», «Өөк» совхозтар, Каа-Хемде «Ленинчи орук», «Совет Тыва», Бии-Хемде «Кызыл тараачын», «Тиилелге» колхозтар болгаш ол ышкаш өскедаа ажыл-агыйлар чочак-тарааны ажаап алырының хуусааларын эртиргениниң ужуру-биле улуг чидириглерге таварышкылаан. Чижээ, «Совет Тыва» колхоз чочак-тарааның гектар бүрүзүнден 7—8 центнер дүжүтү ажаап ап болур түргаш, чазын чашкан үрезин хемчээлинге безин четпес, үүгле 2 центнерни ажаап алган. Оон чылдагааны болза, эрттир бышкаш, када берген чочак-тараага сиген кезер машинаның кезер аппарады үүгле дээптерге чочак-тарааның хавыы чарылгаш, черже төктүп турарында болур. «Улуг-Хая» болгаш «Барлык» совхозтар чочак-тараа тараан шөлдерже сиген кезер машиналарны база аажок озалдадып киргилээн. Ынчангаш ол ажыл-агыйларда чочак-тарааның чартык кезии черде төктүп калган. Каа-Хемниң «Кызыл тук» колхозунуң бо чылын тараан 100 ажыг гектар чочак-тараазының гектар бүрүзү 10 центнер дүжүтү чайлыг берип болур турда, кол агроном эш Калекулин, бригадир эш Черных оон ажаап алышкынын мырыңай чаа эгелээн. Тес-Хем эргелелиниң ажыл-агыйлары 265 гектардан үүгле 20 гектарны кестирген. «Тээли» совхозтуң удуртукчулары 52 гектар чочак-тараанның үнүжү багай дээш ону шуут кеспес деп шиитпирлээн. «Көк-Тей» совхоз бүгү-ле тараан 30 гектар чочак-тараазын ажаап алырынче амга чедир эгелеп кирбээн.

Чочак-тарааны ажаап алырының хуусаазы эртип турар. Ындыг болза-даа республиканың ховуларында ам-даа 3.500 гектар чочак-тараа сыпта хевээр. Оон ажаап алышкынын ам каш-ла хонук узамдыктырар болза, тараажыларның үндүрген күжү халас барып, сыпта бүгү чочак-тараа черге барганы ол дээрзин ажыл-агыйларның удуртукчулары билзе чогуур. Ынчангаш чочак-тараа ажаап алышкынын тараа кезилдези массалыы-биле эгелегиже чедир бүгү ажыл-агыйлар канчаптаа турган доозары эргежок чугула.

Чаңгыс центнер-даа дүжүтү камныг ажаап алыр херек. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, агрономнары, механизаторлары чочак-тараанын салым-чолу дээш бедик харыысалгалыг болур, чочак-тараа шөлүнге чаңгыс-даа агрегат аная турбайн, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан, чочак-тарааның кестинген тавыча бүрүзү өй-шаанда бөлдүнүп алдынган база бастыртынган, үрезинге урдунган турар кылдыр, ажылды ынчаар организастаар ужурлуг. Оон-биле кады чочак-тарааның саванын бөлүп сарааттап алыры чугула.

Көдээ ажыл-агый ажылының хүн демдеглели

Малчыннарның ажылының чедиишкини малдың чем-сууру кайы хире быжыг болурундан бүрүү-биле хамааржыр. Ажыл-агыйлар сигенни, силосту четчир кылдыр белеткеп алганда сүт болгаш эт талазы-биле план күүсеттинер, малдың продуктулуу кышкы айларда-даа кудулавас.

Сөөлгү хүннерде мал чемнери белеткээриниң темпизи өзүп турар. Август 12-ге чедир республикада 25208 тонна сиген белеткеттинген, ол болза планга удур 19,7 хүү болуп турар. Бии-Хемниң «Хадың», Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу», Өөн-Хемчиктиң СЭКП XXII съездизи аттыг, «Искра», «Большевик», Каа-Хемниң «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтары, «УТКА 25 чылы», «Өөк», «Чыраа-Бажы» совхозтар, дуржулга станциязы мурнап турар.

Дуржулга станциязында мал чемнериниң белеткекчилериниң күш-ажылын эки организастаанын бистиң август 11-деги хүн демдеглевиске айыткан болгай. Эрткен үш хүн дургузунда ажылдың темпизи кудулаваан, харын станцияның удуртукчулары мал чемнери белеткээриниң темпизин дүргедедир дээш бүгү күштү салып турар. Эрткен воскресеньеде аңаа сиген бөлер талазы-биле массалыг воскресник организастаттынган. Хүн дургузунда 183 тонна сиген сарааттаттынган. Сиген белеткелиниң планы 33 хүү күүсеттинген.

Межегейжилер база воскресник организастап эрттиргеннер. Чаңгыс хүн дургузунда олар чүс тонна хире сигенни белеткээн. Ындыг болза-даа сигенниң кезилдези-биле ону сарааттаарының аразында улуг үзүктелиишкин «Межегей» совхозта болдунуп турарын айытпайн барып болбас. Ында 1700 ажыг гектар сиген кестинген турда оон үүгле 1028 гектары бөлдүнген. Кестинген сиген чаашкына таварышкаш карарып калган, үүге дээрге ук сиген чартык ай ажыр бөлдүнмейн чыдып турар.

Межегейжилер чочак-тарааның тавычаларын бөлүп бастырарынче далашпайн турар. Оон кезилдези ийи неделя бурунгаар эгелээн болза-даа ону бөлүп бастырары-биле 5 комбайн чорударын үүгле дүүн чаа шиитпирлээн. Тавычаларда чочак-тараа кургааш, тоглан дүжүп турар. Эштер Пащенко болгаш Лысак! 280 гектар чочак-тарааны 3 хүн дургузунда бөлдүрүп бастырар төлээде, беш эвес, харын бети дээрге-ле он комбайнны ажылдадыры эргежок чугулазын билип алыңар!

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда сиген болгаш силос белеткели эки чоруп турар. Артель сиген белеткелиниң планын 33 хүү, силос салыры — 100 хүү күүсеткен. Сергей Маңгыр удурткан мал чемнери белеткээр бригаданың кежигүннери тергиин эки ажылдап турар. Ол бригада сиген бөлүп сарааттаарының онаалдазын 52,6 хүү күүсеткеш, Тожу парткомунуң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң шилчир кызыл тугун чаалап алган.

Өөр районнуң колхозтары сиген белеткээриниң планын үүгле 15,1 хүү күүсеткен. Ында ажыл үүге ындыг оожум чоруп турарыл? Оон ужуру болза күш-ажылды багай организастаанында, ажылдың темпизинин кудузында. Тодаргай чижек бодур. «Торгалыг» колхозта эш Балдан Маадыр бригадирлээн бригада Сарыг-Хөл деп черде сиген белеткеп турар. Ол бригада кыска хуусаа иштинде 800 тонна хире сигенни бөлүп сарааттаан, ол болза районнуң ниитизи-биле белеткээн сигениниң дөрттүнү үжү хирези болуп турар. Ол бригаданың чанында «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң Монгуш Очур-оолга удурткан бригадазы ажылдап турар. Ол үениң дургузунда ук бригада үүгле 150 тонна сигенни бөлүп сарааттаан. Бригадада кижилер база эвээш эвес (35 кижи), ындыг болза-даа ажылды багай организастаанының база күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаанының хараазы-биле мал чеми белеткээр кижилериниң чартык кезии сиген шөлүнден аалдарынче чаңгылай бергилээн.

Ынчаарга херектиң ужуру өөт-сигениниң үнүжүнде эвес, харын кижилериниң күш-ажылын канчаар организастаарында, олар бүгү-ле эргежок чугула үүлдер-биле кенчаар хандыртынганында ышкажыл. эштер Бюрбю болгаш Кечил-оол! Ам өөтсигениниң үнүжүнүң дугайында чугаа-соот херек чок, ажылга бедик күженишкин херек. Ынчан малчыннар малын кышкы үеде чер өөткарар эвес, а сиген-биле азыраар апаар.

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхоз хожудап турар дугайын хүн демдеглелдериниң бирээзинге мооң мурнында айыткан. Ынчалзажок ол шүүмүүлелден эштер Гудков болгаш Чуева түңнел кылбаан. Сөөлгү үш хүн дургузунда бөлдүнген сигенге үүгле 8 тонна немешкен. Ынчаарга ажыл-агыйның удуртукчулары үүгле сиген белеткелин күштелдирер эвес, харын чаягаар бүткен сигенден Марачевкага силос салып эгелээрин шагда-ла аазаан болгай. Ол аазаашкыннар кажан күүсеттинерил?

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын», «Тиилелге», «Искра» колхозтары август 8-тен бээр оожургап олуруп берген. Херектиң ужуру чүдел, эштер Астафьев, Дежнев, Кононенко? Ындыг оожургаашкын болгаш узамдыгыышкын дугайында кыш силерден шыңгыыы айтырар апаар. Ол дугайын ам уттуптар чорук дээрге эзт болгаш сүт планнарының күүселдезин айыылга таварыштырар дээнин ол.

Дыка хөй ажыл-агыйлар силос салырынче эгелеп кирген. Август 12-ге чедир 7593 тонна силос салдынган. Тожу район силос салырының планын күүсеткен, каа-хемчилер 2194 тоннаны белеткээн. Өөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның колхозтары болгаш совхозтары силос салырын оожум чорудуп турар. Ол ажыл Таңды болгаш Өөр районнарда шуут эгелевээн.

Совхозтардан медээлер

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырының Улуг-Үзүкте арбайын 8 комбайн быышканнап кезип эгелээн. Баштайгы хүннерде 40 га черниң тараазын кескен. Бо чаагай херекке комбайнерлер эштер М. Артис-оол, С. Маидан олар мурнакчы ажылдап, кезилдеге бүгү талазы-биле эки белеткелдиин көргүскеннер.

Ынчалза-даа дүжүт ажаап алышкынынга совхозтуң ниитизи-биле белеткед чок ужурашканы ажылдың баштайгы хүннеринде-ле көстү берген. Дөц-Терезин салбыры (эргелекчизи эш Чамбал-оол), Биче-Тейде эш Эренчин оларда механизаторлар чурттаар хову турлаглары белен эвес. Бо бүгүнүң херечизи хову турлагларда барак, будкаларны кажан кезилде эгелей бергенде чергелештир септеп турары болур.

Ол ышкаш совхозтуң 27 комбайнларының аразында кезип киреринге белен эвес, чамдык кезектери чогундан аная турарлары база бар. Мындыг янзылыг четпестерни тараа сөөртүр чамдык автомашиналардан база көрүп болур. Оларның кузовтары тараа урар аргажок самдар, ойбак.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Барыын-Хемчик.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң чамдык салбырларында тараа культураларының үнүжү багай эвес. Маная Арыг-Бажы салбырга хамааржыр Сенекте чаагай үнген арбайны чугааларгале четчир. Бо салбырның 15 комбайнларының ортаа кезии септеттинмээни ажаап алышкынга белен эвезин херечилеп турар.

Ажаап алышкынга кидин белеткелдиң үезинде бистиинге Кызылдың механизация училищезинин курсантылары каш кижи практика эрттирери-биле келгеннер. Олар хоочун механизаторларның удуртулгазы-биле трактор-биле сөөртүр «С-6» маркалыг 2 комбайнны эки шынардыг септээннер. Бар күштү септелгеже сырый эвилелдээн болза, салбыр бо хүннерде ажаап алышкынга 100 хүү белен турар ийик.

О. ДАЖЫ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

Партия пропагандазының айтырыгларын— амгы үенин сорулгаларының деңнелинче

Партияның Төп Комитединиң чыылдырганы, идеология ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы августуң 7—10 хүннеринде Москвага болуп эрткен. Эвилелдешкен республикаларның компартиялаларының ТК-ларының, СЭКП крайкомнарының болгаш обкомнарының идеология килдистериниң эргелекчилериниң оралакчылары, лектор бөлүктериниң удуртукчулары, а ол ышкаш партия хооркомнарының идеология талазы-биле чамдык секретарылары, партия организацияларының секретарылары, политиктиг чырыдыышкын бажыңнарының эргелекчилери, марксизм-ленинизмниң университеттериниң директорлары, пропагандистер, төп албан черлериниң ажылдакчылары чөвүлел хуралга киришкен.

Ук чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдерин болгаш чаа өөредилге чылында политиктиг чырыдыышкынның сорулгаларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичев чөвүлел хуралды эге сөзүбиле ажыткан.

Чөвүлел хуралдың сорулгаларының дугайында дыңнадыгны СЭКП ТК-ның идеология килдизинин эргелекчизиниң оралакчызы И. И. Удальцев кылган. Партияның Москва хоорай комитединиң пропаганда болгаш агитация килдизинин эргелекчизи Н. Ф. Иванькович, СЭКП-ниң Ленинград хооркомунуң идеология килдизинин эргелекчизи Ю. П. Смирнов, идеология килдистериниң эргелекчилериниң оралакчылары — Украинаның КП ТК-зының Л. Д. Алексеев, Белоруссияның КП ТК-зының С. М. Цуцелев, Таджикистанның КП ТК-зының Р. Дадабаев, Казахстанның КП ТК-зының Ф. П. Михайлов, Волгоградта политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизи Н. Р. Прокофьева, ВЛКСМ ТК-ның пропаганда болгаш агитация килдизинин эргелекчизи Ю. Н. Верченко, Краснодар крайының Усть-Лабинск колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелинде «Кубань» колхозтуң партком секретары П. Т. Чубаров, СЭКП-ниң Марийск обкомунуң идеология килдизинин эргелекчизи А. Ф. Немцев, Москва области «Белая дача» совхозтуң пропагандизи Н. В. Поправко, Пенза области Белинскинин культураның улусчу университединиң ректору П. Ф. Максяшев болгаш өскелер-даа, шупту 32 кижи санал-онал солчулгазыныга киришкен.

Политиктиг чырыдыышкынче партия кезээде онза кичээнгейни салып келген болгаш салып-даа турар деп, чөвүлел хуралдың кижикчилери демдеглээн. Амгы үеде бистиң чуртувуста 23 миллион кижи партия төөгүзүн, философияны, үлетпурнуң, көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын болгаш өске-даа айтырыгларны организастыы-биле политиктиг чырыдыышкынның системазында өөренип турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр политиктиг чырыдыышкынны чаа өөредилге чылында канчаар эки организастаарыл дээрзинин дугайын санал бергеннер чугаалаан болгаш политиктиг чырыдыышкынның утка-шыныарын база хевирлерин улам ыңай болбаазырангайжыдарынче углаган саналдарны киирген, пропагандисчи ажылдың дуржулгазын солушкан, политиктиг чырыдыышкынга парлалганы, радиону, телевиденнени болгаш кинону калбаа-биле ажыглаарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Политиктиг чырыдыышкынның тургустунган системазы ажылчы чоннарның идей-политиктиг деңнелин бедидериниң, оларны коммунистиг өзүга кижизидериниң кол сорулгаларынга дүүжүп турар деп демдеглээн. Ооң-биле чергелештир өөредилгени организастаарында шыңгыы четпестерни чөвүлел хуралдың кижикчилери айыткан. Марксизм-ленинчи чырыдыышкынның дээштиг болурун партия организацияларының чедип алырынга шаптыктап турар кол чүүл өзү барымдаалаашкыны, пропаганданың амыдыралдан хоорук чоруу болур. Политиктиг өөредилгеде бот-өөредилгениң аргазын чедир үнелевес чоруктар ам-даа бар, ол чорук өөредилгениң үре-түңнелдиг болурун кудуладып, коммунистиң болгаш партия кежигүнү эвестериниң идейлиг деңнелиниң өзүлдезинге шыңгыы хораны чедирип турар.

Чаа өөредилге чылында партия организациялары марксизм-ленинчи теорияны, партияның XXII съездизинин, СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының идип үндүргени чугула теоретиктиг айтырыгларны болгаш практиктиг сорулгаларны ханызы-биле өөренирин, амгы үениң негелделиг айтырыгларын өөренирин хандырар ужурлуг.

Коммунистиң болгаш партия кежигүнү эвес эштериниң марксизм-ленинчи өөредигин шингээдип алырынга ханы сонуургалдыг болур чоруун хөгжүдеринге, өөредилгениң хевирлерин шилип алырда эки туразын барымдаалаар чоруктуң принцивин шыңгыы сагыырынче онза кичээнгейни салыр херек. Теорияны бот-өөредилге-биле өөрениринге кол кичээнгейни салган турар ужурлуг.

Чөвүлел хуралдың түңнелин СЭКП ТК-ның идеология килдизинин эргелекчизинин бирги оралакчызы В. И. Снастин кылган.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов чүве чугаалаан. (СЭТА).

Ужудукчу-космонавтарның өөрүп четтириишкини

1963 чылдың июньда бистиң «Восток-5» болгаш «Восток-6» корабль-спутниктер-биле космос делгеминге үр үеде кады ужудуушкунну боттандырганывыс-биле холбаштыр чылыг байыр чедириишкиннери дээш Совет Эвилелиниң болгаш даштыкы чурттарның бүгү организацияларынга база хамаатыларынга өөрүп четтириишкинни чүректиң ханызындан илергейлеп тур бис.

Космосту шингээдип алыр талазы-биле чаа чедиишкин коммунизмни тургузуп турар бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүлүг тиилелгелериниң түңнелинде болдунар аргалыг болган. Биске байыр чедириишкиннерин космостуң кайгамчык корабльдерин тургускан болгаш бо ужудуушкунну белеткээн кайгамчык эртемденнерни, инженерлерни, конструкторларны болгаш ажылчыннарны кижизиткен совет улуска, бистиң чазаавыска болгаш төрээн Коммунистиг партиявыска хамыктын мурнунда хамаарыштырып турар бис.

Космосту шингээдип алыр талазы-биле Совет Эвилелиниң чаа чедиишкини кижи төрелгетениниң тайбыныын болгаш депшилгезинин эргеажыктарынга бараан болур дээрзинге ханы бүзүрээр бис.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтары
В. БЫКОВСКИЙ,
В. ТЕРЕШКОВА.

АЖААП АЛЫЫШКЫННЫҢ БАШТАЙГЫ МЕДЭЭЗИ

(1963 чылдың август 10-да хүү-биле)

Тыванын тараажылары чаа дүжүтү ажаап ап эгелээн. Августуң 10-га чедир Өөн-Хемчик, Таңды колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң чамдык колхозтары ажаап алышкынче кирген.

Баштай кестинген тарааның гектар санындан дүжүду ортумаа-биле Өөн-Хемчик районда 6,0 центнер, Каа-Хемде — 5,0 центнер болгулаан.

Республикада ниитизи-биле 3021 гектар черниң тараазы азы бүгү тарааның 1,0 хүүзү кестинген болгаш оон 1823 газын бастырган.

Бүгү тарааның кезип алдынган хүүзүн моон адаанга көргүзерге:

Районнар:	Кескен тараа		
Барыын-Хемчик	1,2	«Өөк»	3,0
Улуг-Хем	0,9	«Межегей»	1,5
Өөн-Хемчик	0,4	«УТКА 25 чылы»	1,4
Өөн-Хемчик эргелелдиң түңү	**0,8**	«Улуг-Хая»	1,2
Бии-Хем	2,9	«Элегес»	0,9
Каа-Хем	1,6	«Сукпак»	0,9
Таңды	0,6	«Сүт-Хөл»	0,5
Тожу	—	«Найырал»	0,4
Таңды эргелелдиң түңү	**1,2**	Дуржулга станциязы	0,1
Тес-Хем	—	«Тээли»	—
Өвүр	—	«Шекпээр»	—
Тес-Хем эргелелдиң түңү	**—**	«Чыраа-Бажы»	—
СОВХОЗТАР:		«Тыва»	—
«Барлык»	3,8	«Көк-Тей»	—
		«Тес-Хем»	—

Республикада сиген белеткели

(1963 чылдың август 10-да хүү-биле)

Районнар болгаш совхозтар	Белеткээн сиген		
Өөн-Хемчик	25,1	«Межегей»	14,1
Улуг-Хем	19,5	«Найырал»	8,1
Барыын-Хемчик	16,7	«Тыва»	6,3
Өөн-Хемчик эргелелдиң түңү	**20,4**	«Сукпак»	1,3
Тожу	23,9	«Көк-Тей»	—
Каа-Хем	23,2	**Совхозтарның түңү**	**18,0**
Бии-Хем	22,3	**Колхозтарның түңү**	**18,6**
Таңды	13,2		
Таңды эргелелдиң түңү	**18,9**		
Тес-Хем	16,7		
Өвүр	14,6		
Тес-Хем эргелелдиң түңү	**15,2**		
СОВХОЗТАР:			
«УТКА 25 чылы»	34,9		
«Чыраа-Бажы»	31,1		
«Шекпээр»	27,4		
Дуржулга станциязы	27,3		
«Өөк»	25,7		
«Тес-Хем	22,6		
«Барлык»	20,4		
«Сүт-Хөл»	20,3		
«Улуг-Хая»	20,1		
«Тиилелге»	18,5		
«Элегес»	15,7		
«Тээли»	14,4		

Ам бо хүннерде сиген белеткелиниң талазы-биле Өөн-Хемчик, Тожу, Каа-Хем районнар өске районнарны мурнап чоруп турар.

Совхозтарның аразында «УТКА 25 чылы» совхоз социалистиг чарыштың бирги черин улам быжыглап алган. Ол, мооң мурнунда беш хонуктарда бирги черни эөлеп турган «Чыраа-Бажы» совхозту четкеш, эрткен. Августуң 5-те бирги черни эөлээш, сөөлгү беш хонукта 6,8 хүүну немээн болгаш ам ниитизи-биле 1628 тонна сигенни белеткеп алган.

«Найырал», «Тыва», «Сукпак» совхозтарда мал чемниң белеткели эң-не багай чоруп турар. «Көк-Тей» совхоз чаңгыс тудум-даа сиген белеткеп албаан.

«Элегес» совхозтуң Каык салбырының ажыл-ишчилери ниитиниң малынга сиген болгаш силос белеткээр ажылды чедиишкиниг чорудуп турар. Ында эш Какайоолга удурткан сигенчилер бригадазы мал чемнери белеткээриниң планын дүжүт ажаап алышкыны массалыы-биле эгелегиже чедир бүрүн күүседир дээш организастыг ажылдап турар. Ук бригадада тракторист Владимир Чистаевтиң сиген кезер үш машина кошкан агрегады хүнде 15 гектар черниң сигенин кестирер нормалыг турган 25—35 гектарны кестирип турар.

ЧУРУКТА: Владимир Чистаевтиң агрегады сиген кезилдезинде. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Манолис Глезоска улуг шаңналды тывыскан

МОСКВА. (СЭТА) Август 12-де Кремльдиң Улуг ордузунда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хуралдаар залында журналист, Грециянын хөй-иннти ажылдакчызы Манолис Глезоска делегейниң Ленинчи шаңналын байырлал-биле тывыскан.

«Улустар аразына тайбыңны быжыглаары дээш» деп делегейниң Ленинчи шаңналынын дипломун болгаш медалын Манолис Глезоска тыпсып тура, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады К. А. Федин эрес-маадырлыг ол кижиге, үениң улуг хөрээнге — бүгү делегейге тайбыңны тургузарынга бодунуң эрес-маадырлыг демиселі-биле дузалап турар бүгү грек улуска байырны совет улустуң мурнундан чедирген.

Оон дараазында Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Н. С. Тихонов, Москва-Сортировочная депонуң машинизи В. И. Станилевич, дайынның хоочун киржикчилериниң Совет комитединиң президиумунуң кежигүнү Н. В. Троян, «ССРЭ — Греция» совет ниитилелиниң даргазы академик Б. А. Рыбаков, чогаалчы Б. Н. Полевой олар Манолис Глезоска байыр чедирип, чүве чугаалааннар.

Манолис Глезостуң чугаазын чыылганнар чылыы-биле уткаан.

КӨДЭЭ ТУДУГНУ КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

Тыванын көдээзинде чаартынган амыдырал черле кымны өөртпейн турар дээрил! Кылдынган чаа чүүлдерле хөй. Көдээ суурларда чаагайжыды туттунган чурттарга бажыңнары, уруглар садтары болгаш яслилери, школалар, медицина пунктулары, магазиннер, столоваялар, клубтар болгаш библиотекалар, бригадаларын, фермаларын чараш төптери, электри станциялар болгаш шуптуу-ла чаа тудуглар көдээнин ажыл-ишчилерин күш-ажылче улам-на сорук киирип турар. Амыдыралдын, бүдүрүлгениң чаа-чаа тудугларын көөрге, шынап-ла кайгамчык өөрүнчүг.

Ынчалза-даа амыдыралдын негелделери өзүп турар. Чылдын-на улам эки ажылдаары, чаа-чаа тудугларны калбартыры күзенчиг. Бо чылын республиканың көдээ тудуунда байдал кандыгыл дээрзинин дугайында чамдык медээлерни редакция алган. Четпестер хөй боон турар.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозтуң Улуг-Ажык деп черде хойжу бригаданын төвүнде чуртталганың үш бажынын туткан, а оларны бүү-хаа кылгаш-ла, ажыглалга элекке дужаапкан: бажынның соңгалары чаңгыс каът, эжиктериниң тудазы чок, печкалары кылдынмаан. Ылаңгыя хойжу эш Мижит-оолдуң өгбүлези соңгаларын манзалар-биле дүй шаан каан, печказы чок бажында чурттап орар. Ындыг багай шынарлыг тудуглар дээш тудугжуларны колхозчулар шын чемелеп турарлар. Шак ындыг чедир кылдынмаан, шынары багай тудугларны ажыглалга киирип турар фактылар-биле Каа-Хемниң парткому, райкүүском канчап эптежип турарлары? Чунар бажың туттуруп бээр дугайында малчыннарның негелделин ол колхозтуң баштаар чери тооп көрбейн турары база-ла эдептиг.

Өөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели болгаш «Көдээ тудугнуң» Чадаана эргелели тудугну алачаягаарлаашкынныг байдалга тургускан. Ол зонада көдээ тудугга төпчүткен удуртулганың кошкагының ужурунда, тудугну планнаар, акшаландырар, төлевилел-документация кылыр, ажылчыннар күжүн таарыштыр хуваар, тудуг ажылдарын механизастаар, тудуг материалдары-биле хандырар хемчеглер үй-балай болбушаан турар. Оон түңнелинде Өөн-Хемчик эргелелиниң зоназынга бо чылын бүдүрүлге болгаш чурттарга тудугларынга чарыгдазын дээн акшаның ам үүгле 25 хүүзү ажыглаттынган боон турар. Дээре дээн «Барлык» совхоз безин ол акшаның үүгле 39 хүүзүн ажыглаан. «Чыраа-Бажы» совхозта машина-трактор мастерскаязының тудуу дыка саадаан. «Тээли», «Сүт-Хөл», «УТКА 25 чылы» совхозтарда тудугнуң чыл планының 25 хүүзү безин күүсеттинмээн.

Бо чылдың тудуг планын Таңды районнуң совхозтары болгаш колхозтары эң-не багай күүседип турар. Ылаңгыя совхозтар чыл планының үүгле 15—20 хүүзүн күүсеткилээн, а колхозтарда оон-даа эвээш. Күртөлевилел чери тудуг төлевилелинин талазы-биле колхозтарны, совхозтарны багай хандырып турар. «Межегей» совхозтуң дирекциязы МТМ төлевилелин кылын бээрин оон үш чыл бурунгаар дилээн. Ону бо чылга чедир күүседип бербээн. «Кызыл көдээ-тудуг» эргелелиниң күжү-биле эгелеп каан чунар бажынар, быаза, хаваан, хой кажааларының, чурттарга бажыңнарының тудуглары саадап турар. «Межегей» совхозта ясли-сад тудуу ийи чыл уламчылаан. «Тиилелге» совхозта тутса чогуур чурттарга бажыңнарының план күүселдези дендии багай болган. Ындыг турбүже, мында тудугну харылап турар эштериң сагыжы черле канчап дөзүп турар чүве ийик.

«Кызыл көдээ-тудуг» эргелели бирги квартарда чүгээр ажылдап турган, а ийиги квартарда тудугну барык-ла соксадыпкан турганы дыка таарымча чок. Бо тудуг организациязының четпес ажылының дугайында хомудаллар-ла хөй.

Каа-Хем районда колхозтар аразының тудуг организациязының ажылын ам черле экижидер үе келген. Тудугнун ол организациязы бодунуң тургустунганындан бээр үш чылдарының иштинде план күүсетпейн келген. Бо чылын ол үүгле 2 чурттарга бажынын, бир хлеб быжырар черни ажыглалга киирген. Тудуг организациялары, ажыл-агыйларда тудуг бригадалары багай ажылдап турда, тудуг планын черле өске кым күүседир боор. Ынчангаш тудугларны ажыглалга киирериниң ай, квартал графигин сагын күүседир талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр херек.

Үе-шак эртип-ле турар. Ам чыл төнчүзүнге чедир беш ай четпес үе арткан. Мынчага чедир көдээ тудуг планының чартыы безин күүсеттинмейн турар фактыларны сеткил тайбың көрүп болбас. План дээрге албан күүседир хоойлу-ла болгай. Ынчангаш ам арткан айларда чылдың тудуг планын күүседир дээш, тудуг ажылдарының темпизин дүргедедир дээш, бүгү-ле аргаларны, күштерни ажыглаар херек. Оон-биле кады тудуг ажылдарының шынары дээш контрольду кошкадып черле болбас.

Көдээ тудугну хожудап калган аргалар-биле, үүгле балдының болгаш холдун күжү-биле бүрүн шиитпирлеп шыдавас. Ынчангаш көдээ тудугну индустриализастаарының хемчеглерин алыры эргежок чугула.

Таңды районнуң «Совет Россия», Тес-Хемниң «Тере-Хөл» колхозтарында чурттарга бажыңнары чедишпейн турар. Ол хирезинде-ле тудугну чорудуп турарының темпизи дендии оожум. Көдээниң ажыл-ишчилериниң чурттарга тудуунуң дугайында шак ынчаар сагыш салбас чорук канчаптаа таарышпас. Парткомнар, райкүүскомнар, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдери, колхозтарның болгаш совхозтаонын удуртукчулары бо чугула ажыл-херекти өөлүп көрзе чугуур.

СОВЕТ ТУРГУЗУУШКУН

Чаңгыс дем-биле

Чөөн-Хемчик районда Шеми көдээ Соведи бодунуң ажылын чорударда хөй-ниитиниң күжүнге даянып, чонбиле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Бо чылдың бирги чартында көдээ Совет бодунуң сессиязын хоойлу ёзугаар үш удаа чыылдырып, оларга ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң дугайында, ниитиниң өнчүзүн камгалаар дугайында болгаш оон-даа өске чугула айтырыгларны тургузуп, үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин организастап келген.

Ол ышкаш күүскомнуң хуралдарынга школа, эмнелге, культура-чыдыышкын ажылын, суур чаагайжыдылгазын, эш-хуузунуң судунуң болгаш улусчу дружинаның ажылын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып, ол ажылдарга чоннуң киржилгезин хандырып турар.

Советтериң ажылының практиказында ажылчы чоннарның ниити хуралдары чугула кижизидилгелиг ужур-дузалыг болуп турар. Ындыг хуралдарны Шеми көдээ Совединиң күүскому бирги чартык чылда үш удаа чыылдырган. Ол хуралдарга чоннуң культура-амыдыралының талазы-биле айтырыгларны болгаш ниитиниң корум-чурумун камгалаары чижектиг айтырыгларны чугаалашканы чугула салдарлыг болган.

Көдээ Советтиң күүскому депутаттар-биле ажылды эллээн экижиткен. Көдээ Советтиң депутаттары ажылагыйның чугула участоктарында ажылдап турар. Чижээ, мал ажылында 7 кижи, хову ажылында — 5, тудугда — 4, механизаторларда — 5 кижи ажылдап турар. Депутаттар сонгукчулар-биле ужуражышкынарны кылып, сессияларга идепкейлиг киржип турары-биле кады, сессияларның шиитпирлерин ажылчы чоннарга таныштырып, оларның күүселдезин организастап келген. Депутат К. Серенмаа сонгукчулар-биле ужуражышкын хуралын сонгулдадан бөөр ийи удаа кылып, бодунда быжыглаан аныяк хойларның бирээзинден-не часкы кыргылда-биле 2,5 килограмм дүктү кыргаан. Депутат К. Чола 750 гектар кукурузаны бодунуң звенозу-биле тарып, ажаавышаан, хөй-ниитичи механизатор болуп турар. Ол ышкаш тудугда 6 чылда ажылдап турар тудугжу депутат М. Очур ажыл нормазын үргүлүү 125 хуу чедир күүседип турар. Болар база сонгулдадан бөөр сонгукчуларга ийи удаа ужуражып, отчёттарын кылып бергеннер.

Көдээ Советтиң доктаамал комиссиялары боттарының ажылының планын күүскомнуң планы-биле дүүштүрүп, сессияларга тургузар айтырыглар талазы-биле хыналдаларны чоруткаш, оларга әдеринчи илеткелдерни кылып турары-биле кады сессияларның шиитпирлерин күүседиринде активти калбаа-биле киириштирип турарлар.

Хөй-ниитиниң бот ажыл-чорудулгалыг организациялары — көдээ Советтиң кол даяныр күжү болуп турар. Сес кудумчу комитеттери боттарынга тус-тус хамаарышкан кудумчуларының чонунуң хуралдарын чыылдырып, ылаңгыя суур чаагайжыдылгазының талазы-биле улуг ажылдарны кылып келгеннер. М. Килик-оол, К. Курзун, К. Эртине оларның даргалаан комитеттери хамаарышкан кудумчуларының чонун эвилелдээш, бажыңнар чанында хөй-хөй ыыштарны тарыырын организастаан. Колхозчу суурнуң Ленин кудумчузунда бо чылын 2000 ажыг ыыштарны тараан, херимнеп, кажаалаан. Ол ышкаш колхозта хереҳеннер чөвүлели хереҳжен чонну суур чаагайжыдылгазынче база эки организастап турар. Ылаңгыя хереҳжен колхозчулар К. Сенди, М. Мыйдок, К. Анай-оол болгаш оон-даа өске чамдык эштериниң бажыңнарының чанында 20—30 ыыштар тарыттынган, огородтары эки өзүп турар. Оларның бажыңнарының ишти, дашты көрүштүг, арыг-шевер, үлегер чижектиг.

Чурттакчы чоннуң калбак киржилгези-биле суурда ниитизи-биле 3230 ажыг ыыштар тарыттынган болгаш 160 арыгланыр бажыңнар туттунган. Төрелдер комитеди адаиелериниң күжү-биле школаны чугайлап, школага 400 кубометр одаар ыышты белеткээн.

Көдээ Советтиң болгаш колхоз баштаар черинин дем каттыжылгазыбиле Даштыг-Тей сүт-бараан фермазының төвүн электрижиткен болгаш ында бир чунар бажың кылдынган. Ийи хойжу бригадаларның төвүн чуртталга бажыңнары-биле хандырган, кызыл булуңнарны тургускан.

Көдээ клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл белгүмү клуб чөвүлелиниң коллективтиг удуртулгазы-биле эки ажылдап турар. Агитбригадаларда 25 кижи хаара туттунган болгаш олар чыл эгезинден бөөр 18 концерттерни чонга көргүзүп, 56 агитхуудустарны, хана солунун 15 катап үндүрген болгаш 10 лекцияларны организастаан. Ол ышкаш көдээ библиотеканың ном фондузу 4000 ажыг болгаш оон номчукчулары 300 ашкан. Фермаларда, бригадаларда көжер 3 библиотекаларны тургускан.

Активтиң — доктаамал комиссияларның болгаш кудумчу комитеттериниң идепкейлиг дузаламчызынга даянгаш, көдээ Совет бирги чартык чылда көдээ ажыл-агый болгаш саңхөө талазы-биле хүлээлгелерин багай эвес күүседиптер. Ылаңгыя күрүнеге сүт садар хүлээлгезин 100, дүктү — 101, эштү — 106 хуу күүседиптер. Ол ышкаш чартык чылдың көдээ ажыл-агый үндүрүүн 125 хуу, күрстрахование киирилдезин 135 хуу күүседирин чедип алган.

Көдээ Совет, оон бүгү активи боттарының ажылында ам-даа бар чамдык четпестерни медерелдии-биле билинмишаан, ийиги чартык чылда хүлээлгелерни, ылаңгыя мал чемнерин белеткээринче, дүжүт ажаалгазын организастыг чоруларынче бүгү аргаларны организастап турар.

Х. АРАКЧАА.

Чон мурнунга илеткел

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты эш Н. С. Бойду «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының төвү — Алдын-Булак суурнуң чурттакчы чонунуң ниити хуралынга илеткел кылган. Эш Н. С Бойду бодунуң илеткелинин бирги кезиннге РСДРП-ниң төөгүлүг ийиги съездизиниң 60 чыл ою-биле холбаштыр бистин Төрээн чуртувустун, оон иштинде Тыва АССР-ниң экономика болгаш культура тургузуушкунунуң хөгжүлдезинде кайгамчыктыг улуг чедиишкиннерни тайылбырлаан.

Илеткелиниң ийиги кезиннге депутат сонгукчуларның мурнунга райониуң ажылын чугаалап, районнуң ажыл-агыйларының мурнунда салдынган планныг хүлээлгелериниң капчаар күүседтинип турарын болгаш моон сонгаргы сорулгаларны тодаргай айыткан.

Аксы-Барлык болза «Барлык» совхозтуң эң-не улуг салбырынга санаттынар. Оон төвү—Алдын-Булак суурнуң чурттакчы чонунуң культура-амыдырал хандырылгазынга совхозтуң дирекциязы (директор эш Макальский), партком (секретары эш Өлчей), көдээ Совет (даргазы эш Биче-оол) эвээш кичээнгей салып турарын хуралга санал берген кижилер чугаалааннар.

Суур чаагайжыдылгазының дугайында айтырыг шуут уттундуруп турар. Чурттакчы чоннуң ортузунда масса-политиктиг ажыл кошкак тургустунган.

Партияның идеологтуг ажылының әлчеглиг сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан СӨКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң болгаш СӨКП ТК-ның ажык чагаазының талазы-биле лекция, беседа мынчага чедир болбаан. Суурда кушажыл кылып шыдаар 100 ажыг кижи бар. Олардан сиген ажаап алышкынында чүгле 59 кижи ажылдап турар. Суурда уруглар яслизин организастап тургуспаан ужурунда чаш уруглар ыыр иелер ниитинин ажылынга киржир аргазы чок.

Район төвү-биле Алдын-Булак суур аразынга доктаамал автобус шимчээшкинин организастаар дугайында сонгукчуларның дилээн хандырып бээрин Н. С. Бойду аазаан.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Хмельницкий область. Красиловскиниң бүдүрүлге эргелелиниң Киров аттыг колхозунда Фекла Леснюктуң удуртуп турары хову бригадазы бо чылын чаагай кукурузаны өстүрген. Гектар чер бүрүзүнден ногаан массаның ортумак дүжүү 600-650 центнер болур деп санап көрген. Мал ажылының фермаларынга мал чеми бар болур, колхозка сүт болгаш эт бар болур.

ЧУРУКТА: Бригадир Ф. Леснюк биле колхоз даргазының мал ажылының талазы-биле ораланчызы Ф. Леченчук кукурузаны көрүп турлар.

Фото В. Степаненконуу. СЭТА-ныҥ фотохрониказы.

ТЕМПИНИ УЛАМ ДҮРГЕДЕДИР

СӨКП ТК-ныҥ июнь Пленумунуҥ төөгүлүг шиитпирлери-биле сорук кирген Чөөн-Хемчик районнуҥ колхозчулары болгаш совхозтарыныҥ ажылчыннары мал чемнери белеткээриниҥ темпилерин хүн-бүрүде өстүрүп турар. Районнуҥ бүгү ажыл-агыйлары сиген белеткелин изигтүлүк чорудуп турар. Бо чылын ниитиниҥ мал ажылынга быжыг чемсуурну тургузар болгаш дүжүттү эң кыска хуусаада база чидириг чокка ажаап алыр, тараа болгаш мал ажылының продукциязын күрүнеге садар талазы-биле боттарының хүлээлгезин күүседир деп ийи сорулганы ам шиитпирлээрин колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары эки билип турарлар.

Мал чемнери дээш колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге тараа ышкаш демисежир ужурлуг деп Н. С. Хрущевтуң кайгамчыктыг сөстери колхозчуларның угаан-сагыжында быжыыбиле сиҥниге берген. Мал чемнери барда сүт-даа база эзт-даа болур. «Большевик» колхоз (даргазы эш Ш. Куулар), «Искра» колхоз (даргазы эш М. Доктугу) мал чемнери белеткээриниҥ талазы-биле багай эвес темпилерлиг. Чижээ, «Большевик» колхоз бөдүүн чемнер белеткээриниҥ планын 45 хуу күүседиптер. «Искра» колхоз мал чемнери белеткээр планныҥ барык-ла үштүн бири хирезин күүседиптер, ында 300 ажыг тонна эки шынарлыг сиген белеткеттинген. Оон хөй кезиин шарып престээш, фермаларның кыштагларында сөөртүп чедирген. «Большевик» колхозтуҥ мал чемнери белеткээр бригадаларында 150 ажыг кижи, «Искрада» —100 хире кижи ажылдап турар. Оларның хөй кезин эки ажылдап, бүдүрер ажылдың нормаларын ажыр күүседип турар. Трактор болгаш аҥ-биле сиген кестирер машиналар-биле кады хол кадыырдары-биле сиген кезер хөй санныг кижилер база ажылдап турар. Чижээ, «Искра» колхозта сүт-бараан фермазының ажылдакчыларындан тургустунган 10 кижи составтыг звено (удуртукчузу эш Кавай-оол) 40 ажыг тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн болгаш хол-биле сиген кезер ажылды күзениишкинниг чорудуп турар. Хол кадыырлары-биле сиген кезер звенониҥ Ондар Очур-оол, Моҥгуш Адыг-оол, Моҥгуш Севек-оол, Күжүгет Делгер-оол хүн-бүрүде 0,40—0,50 гектар сигенни кестирип турар.

67 харлыг кырган Күжүгет Делгер-оолду онзалап демдеглээри чугула. Ол бодунуҥ төрээн колхозунуҥ мал ажылынга мал чемнери белеткээр ажылга бодунуҥ эки-туразы-биле чедип келген. «Назылап кыраандаа болзумза бо изиг-түлүк ажыл үезинде анаа олуруп шыдавас мен. Амдыында ажылдап шыдаар аргам бар болганда малга сиген белеткээр талазы-биле колхозумга дузалаар ужурлуг мен»—деп эш Делгер-оол мээҥ-биле беседага дыҥнаткан. Шынап-ла эш Делгер-оол аныяктардан тудак чок ажылдап, хүн-бүрүде хол кадыыры-биле чартык гектар сигенни кестирип турар. Трактористер Николай Саая, Ондар Шадар болгаш өскелер-даа мал чемнери белеткээрингe бүдүрер ажыл нормаларын ажыр күүседип, эки ажылдап турар.

Бо ажыл-агыйларда мал чемнериниҥ белеткелинде ажылдап турар колхозчулар ортузунга масса-политиктиг ажыл багай эвес тургустунган. Партбюро секретарылары болгаш агитаторлар СӨКП ТК-ныҥ июнь Пленумунуҥ шиитпирлерин колхозчуларга таныштырган. Бригада болгаш звено бүрүзүнде быжыглаан агитаторлар политиктиг темаларга илеткелдер кылып турар. Чижээ, «Искра» колхозта Оржак Дииспей удурткан илеткелчилер бөлүү эки ажылдап турар. Эш Дииспей хол кадыырлары-биле сиген белеткээр звенода ажылдавышаан, бүдүрер ажыл нормазын ажыр күүседип, оон-биле өскелерге үлегер-чижек болуп турар.

«Большевик», «Искра» колхозтарда, «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтарда болгаш өске-даа ажыл-агыйларда сиген белеткээр бригадаларда болгаш звеноларда социалистиг чарыш организастаттынган. Ол чарыштың түннелин үргүлүү үндүрүп, хана солуннарынга, агитхуудустарга илередип, чарыштың тиилекчилерин шаннал-макталга киирип, шилчиир тукчугаштарны, вымпелдерни тыпсып турар. Парткомнуҥ бюрозу(секретары эш Ондар), райкүүском (даргазы эш Дилгижек) партия организацияларын дамчыштыр социалистиг чарышты хүн-бүрүде удуртып, колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазын мал чемнерин чедиишкиниг белеткээринче угландыр

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаннаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ТОЖУ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кол Далчымай Середоловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кызырын Чолдак-Хаай Федоровна — «Май 1» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Байырбан** Ак Семис-ооловна — «Май 1» колхозтуң колхозчузу.
2. **Петрова** Валентина Егоровна — Тоора-Хем суурда өг-бүле әәзи.
3. **Серенчик** Александра Макаровна — «Май 1» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Данзынай** Күлүүспен Коловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
2. **Кол** Азыранды Узун-ооловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
3. **Кол** Мария Танчаповна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
4. **Кол** Таанай Яндаевна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
5. **Кол** Точку Лопсановна — Тоора-Хем суурда өг-бүле әәзи.
6. **Күскелдей** Кол Кызыл-ооловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
7. **Куулар** Марина Балгыновна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
8. **Чепкасова** Мария Леонтьевна — Тоора-Хем суурда өг-бүле әәзи.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Межиккей Сат Каттан-Караевна — Чаа-Хөл суурда өг-бүле әәзи.

(Төнчүзү. Эгези №№187, 191 солуннарда).

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бай-Кара** Мандал Ховалыговна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.
2. **Данчаа** Кыргыс Севек-Хураковна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
3. **Ойдуп** Мартый Шангыроол — Арыг-Үзүү суурда өг-бүле әәзи.
4. **Сундуй-оол** Соскар Кенденовна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Думат** Лиза Сереновна — Чодураа суурда өг-бүле әәзи.
2. **Дүндүй-оол** Долгар Оюновна — Баян-Кол суурда өг-бүле әәзи.
3. **Нава** Түлүш Сереновна — Булун-Терек суурда өг-бүле әәзи.
4. **Норбужун Байкара** Удуровна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.
5. **Санчай** Толчуй Бадыргыовна — Торгалыг суурда өг-бүле әәзи.
6. **Тюлюш** Энеек Мургуевна — Хайыракан суурда өг-бүле әәзи.
7. **Чечен** Сурукай Бойдуковна — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Монгуш** Бады-Хува Арамзайевна — Ак-Туруг суурда өг-бүле әәзи.
2. **Монгуш** Галина Окпаноловна — Белдир-Кежин суурда өг-бүле әәзи.
3. **Сүрүн-Нава** Нанзатпа Монгушевна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
4. **Чонман** Серенма Дайыновна — Булун-Терек суурда өг-бүле әәзи.
5. **Часкал** Севильба Дагбажыковна — Булун-Терек суурда өг-бүле әәзи.
6. **Чаш-оол** Чапаев Ондаровна — Чодураа суурда өг-бүле әәзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Анайбан** Курумаа Нузановна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
2. **Кызыл-оол** Серенмаа Шожанайовна — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
3. **Лопсан** Часкал Катыраровна — Булун-Терек суурда өг-бүле әәзи.
4. **Мохова** Фелогрия Ананьевна — магазин ажылчыны.
5. **Намнан** Дуудай Түлүшовна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
6. **Нарылкова** Надежда Ильинична — пекарня ажылчыны.
7. **Оржак** Биче-уруг Дамдажик — Арыг-Үзүү суурда өг-бүле әәзи.
8. **Оппай** Картышка Түлүшовна — Үрбүн суурда өг-бүле әәзи.
9. **Орустаар** Ондарый Ириксиновна — Булун-Терек суурда өг-бүле әәзи.
10. **Саады** Көк-кыс Эжендеевна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
11. **Сарыг** Долума Севеновна — Кара-Тал суурда өг-бүле әәзи.
12. **Толокольникова** Ефросинья Петровна — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле әәзи.
13. **Үдел-оол** Шулуукай Хайлаарановна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
14. **Чанчин** Донгак Сагандай — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
15. **Чөреве** Күртема Түлүшовна — Белдир-Кежин суурда өг-бүле әәзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1963 чылдың июль 30.

Кызылдың божулга бажыңының эмчилери чаа төрүттүнген уругларны хайгаараарын, ажаарын, эмнээрин эң-не болбаазырангай приборларның болгаш аппаратураның дузазы-биле чорудуп турар. Сөөлгү чаа үүл — «Кювез» деп клиниктиг инкубатор чогуур хуусаазындан эрте төрүттүнген уругларны чедир азырап өстүреринин аргазын берип турар.

ЧУРУКТА: эмчи сестразы Нина Мартемьяновна Карпова «Кювез» деп клиниктиг инкубарторнуң чанында тур.

Фото А. БОНИННИИ.

Культура-амыдырал темазынга чагаалардан

КӨДЭЭ СОВЕТТИҢ ХЕРЭЭ

Тес-Хем районнуң Эрзин суурунуң чаагайжылгазынче кичээнгей сөөлгү үеде кошкаан. Район төвү турар үеде Эрзин суур арыг силиг, херим-кажаазы, ногаанчыткан үнүштери көрүштүг турган.

Ам суурнуң тарып олурткан ыяштарының хөй кезээ кургаан, бо чылын олурткан ыяштары барык-ла үнмээн. Сарыг-Булуңнуң улуг бугазының септелгезин кылбаанындан Эрзин суурнуң иштики бугаларынга суг келбестээн. Ынчангаш суурну ногаанчыдар үнүштер суттартынмайн турар.

Суурнуң чамдык кудумчуларының болгаш бажыңнарының херим-кажаазы үрелгилээн.

Эрзин көдээ Соведи, ооң даргазы эш Кенден суурну чаагайжыдар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, олче чонну, бүгү хөй-ниитиниң күжүн эвилелдээр хүлээлгелиг. К. Өлзей.

* * *

КАЖАН АЖЫЛДААРЫЛ?

«Найырал» совхозтуң төвү — Чаа-Хөл суурнуң столовая чанында «Парикмахерская» деп бижиктиг бажың бар. Ооң хаалгазындан улуг кара шооча ыравастаан.

Рабкооп баштаар чери чазын баш таарыыр черни дүжүргеш, ол бажыңга аъш-чем ларёгу турган. Удатпаанда ларёк-даа ажылдавастаан, баш таарыыр чер-даа чок болган. Кижилер баш таартыр дээш 25 километр черге — Шагаан-Арыг хоорайже чоруур ужурга таваржып турар.

Т. Монгуш.

* * *

ШИИТПИРЛЕЗЕ ЧОГУУР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында амыдырал-культураның чамдык айтыыглары таарымчалыг кылдыр шиитпирлеттинмейн турар. Чунар бажың хагдынган, хлебти мурнунда магазинге эккеп садыглап турган болза, ам ырак черде пекарнада садып турар апарган.

Бо салбырда кижи эмнелгези ажылдавастаандан бээр ам үш ай чедип турар. Бо дугайында райкүүском даргазы эш Дилгижекке айтыыг тургузарга аазаашкын кылган. Ынчалза-даа аазаашкынның күүселдези ам-даа чок.

Совхозтуң дирекциязының болгаш көдээ Советтиң талазындан кижилерниң культура-амыдыралынга чугула бо айтыыгларны таарымчалыг кылдыр шиитпирлээрин чон манап турар.

Хойжу М. Дарый-оол.

* * *

МЕДПУНКТ ШООЧАЛЫГ

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозунуң Ак-Туруг салбырында эмнелге пунктузу ажылдавастаандан бээр үр болу берген. Ынчангаш кандыг-бир аарыг-аржык болу бээрге чон 40—50 километр черлерже — Чаа-Хөлче, Шагаан-Арыгже чоруур ужурга таваржып турар.

Ак-Туруг суурнуң медпунктузун эмнелге ажылдакчылары-биле хандырар айтыыгны дарый шиитпирлээр дугайында чоннуң негелдезинге Улуг-Хем райкүүском дыңнангыр болзун.

Совхоз ажылчыны Д. Шынарап.

* * *

КУДУК АЙТЫРЫЫ

Өвүр районнуң Төвү Хандагайты суурнуң чурттакчыларының суг хандырылгазы бергедээшкинде турбушаан.

Чаа каскан кудуктарны канчаар кылганын эки хынап көрбейн хүлээп аптар. Ооң соонда ол кудуктардан суг үнмес болгулаар. 1962 чылда тудуг участогу 4 кудуктарны кастырган. Ынчалза-даа оларның суу каткылап калган, а оларны кылган кижилерге төлевирни долузу-биле берген. Район төвүнде эрги 6 кудуктар ажыглаадан үнүп турда, оларны септетпейн турар. Ам арткан кудуктардан суглаан улустар үр үеде манажыр ужурга таваржып турар.

Хандагайты суурга кудуктар айтырын дүрген шиитпирлээрни көдээ Советтен ажылчы чоннар негеп турар. А. Артаа.

* * *

ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛДУРАР

Чөөн-Хемчиктиг ЗАГС райбюрозунуң чон хүлээп алыр тускай өрээли чок. Ылаңгыя чаа өг-бүле тутканнарны байырлалдыг байдалга хүлээп алгаш, бадылалга документилерни кылып бээр ужурлуг болгай. ЗАГС чериниң ажылдакчызы эш О. Дарый келгеннерни кайы-бир өрээлге апарган, төрээниниң херечилели азы бадылалга документизин арай боорда бижип берип турар.

Чоокта чаа Чадаана шахтазының аныяк ажылчыныры Н. И. Новиков биле Г. В. Щербакова олар бадылажыр дээш чедип кээргe, эш Дарый райкүүскомнуң нинти килдизиниң өрээлинге чедире берген. Ол баарга ында кижи хөй болган ужурунда бадылалга документизи ол дораан кылдынмаан. Олар хүнзедир манаар ужурга таварышкан.

ЗАГС бюрозунга таарымчалыг өрээлди райкүүском кажан тып бээр ирги?

К. Комбу.

Киномеханиктер бригадаларында

Көдээ киномеханиктериң бригадаларын тургусканы чонга кино көргүзерин эжижиринің бир аргазы болган. Ындыг бригадалар РСФСР-ге бир-ле дугаарында Новосибирск областың Тогучин районунга коммунист, киномеханик Борис Илларионович Федяшевтиң инициативазы-биле тургустунган. Ол чеди турум киноустановкаларын чаңгыс бригада кылдыр катган. Бригадалаан соонда багай ажылдыг киноустановкаларның ажылы эжижип эгелээн. Ажылга боттуг дузаны көдээ Совет көргүзүп турган. Көдээ Совет бригаданың ажылының планын көрүп, ооң күүселдезин үргүлчү хынап келген. Ылаңгыя кажан Макрушино суурга кинобудканың септелгези бергедей бээрге, көдээ Советтиң даргазы-биле бригадир Федяшев ыяш ажыл-агый черинің ажылчыннары-биле дугурушкаш, хөй-ниити киржилгези-биле кончуг дүрген доозупканнар. Ооң соон дарый көдээ киномеханиктериниң ол дег бригадалары Кемерово, Брянск областарга болгаш Красноярск крайга тургустунуп эгелээн.

1963 чылдың марттан эгелеп ындыг бригадалар бистиң республиканга тургустунуп эгелээн. Амгы үеде республикада ниитизи-биле 32 бригадалар ажылдап турар. Көдээ киномеханиктериң бригадалары Тес-Хем районунга март айда тургустунза-даа, чартык чыл дургузунда ажылдавайн келген, ооң уламындан чартык чыл планын районнуң 14 киноустановкаларының 10-ну күүсеттпээн болгаш ниитизи-биле планын 90,2 хуу күүсеткен.

Ынчаар ажылдап болбас деп чүвени шупту дугурушкан, июль айдан эгелеп бригадаларның ажылын эжижидип, бригада бүрүзүнге тускай планны берип, бригадирлер чөвүлелин тургускан. Тускай план ёзугаар бригадирлер чаңгыс черге чыглып келгеш хуралдап, чедер, четпес ажылдар дугайын чугаалажып, дуржулгазын солчуп эгелээннер. Ылаңгыя район иштинге кинофильмнер солчулгазын чурумчуткан болгаш кинофильмнериң үрелир болгаш хуусаазындан эртир саададыр чоруктар чок апарган. Мурнунда Эрзин салбырының киноустановкалары планнарын күүсетпейн турган болза, ам ай планын 120—140 хуу күүседип турар апарганнар. Июльдуң планы 112 хуу күүсеттинген. Ол айда септелгениң чылыш чогундан Ак-Эриктиң, Бай-Дагның, Мөренниң киноустановкалары шуут ажылдаваннар. Бир эвес бо киноустановкалар өскелери ышкаш ажылдап турган болза, район кино көргүзериниң планын оон-даа ажыр күүседир турган ийик.

Бистиң районда чонга кино көргүзер талазы-биле мурнакчы киномеханиктер дыка хөй. Оларның санынга Д. Чамзырайны, Б. Крутиковту, Чоодуну, Шәрамыгини болгаш «Чодураа» колхозта клуб эргелекчизи, моторист эш Домбууну болгаш өске-даа эштерни адап болур. Июль 31-де болуп эткен районнуң бүгү киномеханиктериниң хуралында чамдык киномеханиктер чыл планын ноябрь 7-де, чамдыктары декабрь 5-те күүседирин хүлээнгеннер. Чижээ, эш Крутиков болгаш Чамзырай чыл планын ноябрь 7-де, а өскелери декабрь 5-те күүседирин хүлээнгеннер.

Үшкү кварталда эки ажылдаан киномеханиктерни болгаш шылгараан бригадирлерни Новосибирск областың Тогучин районунда эш Борис Илларионович Федяшевтиң ажылының дуржулгазын өөренип, ынаар чорударын шиитпирлээн. Кижи бүрүзү эки ажылдааш эш Федяшев-биле ужуражып, дуржулга солчурун кончуг күзеп турарлар. Ынчангаш август айның планын чедиишкиннинг күүседир дээш аразында чарышты салган. Кино көргүзериниң планын чедиишкиннинг күүседиринге бир кол үүл болза чон ортузунга кино дугайында тайылбыр ажылын чорудары болгаш өөнүг рекламаларны ажыглаары болур. Ынчангаш бисте кино ажылдакчылары ону база ажыглап турарлар.

М. МАРГЫС-ООЛ,
Тес-Хем райкүүскомнуң культура килдизиниң улуг реммастери.

Кызылдың дааранылга комбинадында № 3 бригаданың бригадири комсомолчу кыс Тамара Калиманова кызымак ажылдап, нормазын 140—150 хуу күүседип турар. Ол бригадада 40 ажыг кижи даштыкы хөйленнерни даарап турарлар.

ЧУРУКТА: даараныкчы Калиманова Тамара ажыл үезинде.

Фотозу Х. ЧАПТЫКОВТУУ.

Малчыннарже барып турар

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлери болгаш Н. С. Хрущевтуң Пленумга чугаазы Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чонун улам сорук киирген. Пленумнуң шиитпирлери ам амыдыралда боттанып турар.

Парткомнуң идеология килдизиниң планын ёзугаар районнуң агитку́льтбригадазы чоокта чаа районнуң «Шекпээр», «Барлык» совхозтарының Мунгаш-Акта, Улуг-Акта малчыннарынга база Ак-Довурак—Абаза оруунуң тудугжуларынга үш хонук иштинде аалдап чораан. Агиткультбригада ооң соонда «Тээли» совхозтуң Тура-Хем унунда чайлагларда дөрт кезек черде, сүт бараан фермаларынга болгаш хойжуларынга ийи хонук чорааш келген. Оларга автоклубту быжыглаан болгаш боттывынгыр уран үүл көргүзүүнге эки түннелдерни чедип алган ыраажы М. Дырышпан, уран-чечен номчулгага мергежилдиг С. Чечекмаа, бот-тывынгыр композитор Д. Шактар дээш өске-даа талантылыг кижилер бар.

Чайлагларда малчыннар агиткультбригаданың киржикчилерин чер болганга кайгамчык өөрүшкү-биле уткуп ап, оон үдеп турганнар. Чер бүрүзүнге автоклуб чанынга кырганнар-даа, аныяктар-даа бо-ла чыглы бээр. Ол чорук концертти, кинону дүрген эгелээринче чаагаарла албадаптар.

Ленин, партия, тайбың дугайында болгаш Төрээн черин мактап ырлаан «Бай-ла Хемчиим» «Бай-ла-Тайгам» дээн ышкаш ырлар өткүт чаңгыланып турган. «Монгушту, Хөөмейлээр-оолду катап ырладып алыр-дыр, адыжынар часканар!» — дээн үннер оон-моон үнгүлеп-ле турар.

Машина оруундан хайыы черлерде чурттап турар малчыннар капшагай аътка шавынгыр элчизин чоруткан: «Биске чедип келген кино, концерттен көргүзүп бээриңерни дилединис» — деп дыннадып турган. Ындыг чалалганы Актың Баян-Кол, Теректигде малчыннардан алган бис. Актын Соруг деп черде бөлүк аалдарга концерт көргүзүп турувуста Ак-Довурак—Абаза оруунда көвүрүглер тудуп турар ажылчыннар мындыг бижик чоруткан: «Биске кинодан көргүзүп берип көрүнер, бар киноларны дан аткыже көрүп болур бис». Ындыг чалалганы даг экспедициязының ажылчыннарындан база алган бис. Улуг Актың Энге-Белдирде Ак-Довурак — Абаза оруун кылып турар ажылчыннарга база чордувус. Энге-Белдир болза Ак-Довурак—Абазаның чазаглыг оруунга келир үеде улуг өртээл болур. Ында ийи каът школа, ажылчыннар чурттаар бажыннар, магазин, столовая тудуп турар. Бистин орта ажыл соонда көргүскен концертивиске 170 ажыг ажылчыннар чыылган. Концерттиң программазы кол нургулайында тыва дыл кырынга тургустунган болза-даа, орус эштер ону эгезиинден төнчүзүнге чедир улуг сонуургал-биле көргеннер. Ында тудуг участогунуң мастери эш Мисеев концерт сөөлүнде мынча дээн: «Биске чедип келгениңер кончуг өөрүнчүг-дүр. Дыка сонуургап тур бис».

Ийиги үнүүшкүннүң үезинде 7 сүт-бараан фермаларына, 50 ажыг хойжу өрегелерге 9 удаа концертти үндүрүп, 500 ажыг кижиге 10 кинону көргүскеш, СЭКП ТК-ның ажык чагаазының дугайында 9 лекцияны номчаан бис.

Агиткультбригаданың киржикчилери ажыл-агыйның эзлчеглиг сорулгаларын чораан черлериңе тодаргай чижектер-биле малчыннарга таныштырып чораан. Ам дараазында үнүүшкүнде мал чеми белеткеп турар бригадаларже, суулларже бадрын планнап турар. Оларның-биле кады автолавка, эмчи база баар.

Агиткультбригаданы малчыннарже чорудуп турар апарганы, ырак черлерде чурттап турар ажыл-ишчилериң ортузунга культура-массалыг болгаш тайылбыр ажылын чорударынга улуг эгелээшкин болган.

Д. ОДАН-ООЛ.

Тайбың—бүгү кижилериң чаагай күзел-соруу

Коммунистиг ниитилелди шапкыны-биле тургузуп кирипкен совет улус бүгү делегейге мөнге тайбыңны быжыглаарының боттуг аргаларын дилеп тып, ядролуг дайынның халавындан бүгү делегейниң чонун камгалап алырының тайбың политиказын көскүзү-биле чорудуп келген. Амгы үениң чепсээ кижи төрелгетенге эң-не айыылдыг кыжаныг болуп турар.

Чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери, тайбыңны чер кырынга быжыглаары — хүннүң эң чугула айтыыглары апарган. Бо айтыыгларны Совет чазак бирги чергении кылдыр көрүп, чугула хемчеглерни ап чорудуп турар. Бистиң чазаавыстың инициативазы-биле үш улуг күрүнелерниң: Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Англиянның аразында ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында дугуржулга чедип алдынган. Бо дээрге тайбыңче улуг базым.

Мындыг амыдыралчы айтыыгларны бүгү делегейниң чону деткип турда, Кыдат Улус Республиканың күрүне удуртукчулары удурланып, боттарының «чаа политиказын» калбартыксап турарынга депшилгелиг кижилериң удурланып турарынга каттыжып турар мен. Бистиң совет улус тайбыңны эрге-ажыын камгалаан политиказын кажан-даа өскертпес, харын-даа ол дээш моон сонгаар улам туржур апаар.

Тайбың—бүгү кижилериң келир үези, чырыткылыг чаагай амыдырал!

Ондар МАСПЫЙ-ООЛ,
башкы.

ПРОДУКЦИЯНЫҢ ӨРТЕК-ҮНЕЗИН ШЫН ТӨЛЭЭР

Бистиң Коммунистиг партиявыс, Совет чазак чуртка көдээ ажылагый продуктуларының әлбекшилия тургузар дугайында чугула хемчеглерни ап келгени-биле холбаштыр ол продуктуларны бүдүрүп турар колхозчуларның күш-хүнүнүң болгаш совхозтар ажылчыннарынга ажыл төлевириниң хемчээли база улгаткан.

Чурттун бүгү ажылчы чоннарының аъш-чемге хереглээр продуктуларын, үлетпүрге хереглээр дыка хөй санныг чиг-этти көдээниң ажылишчилери бүдүрүп турарлар. Колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары күрүнеин болгаш кооперацияның белеткел организацияларын дамчыштыр күрүнеин чагыы болур контрактация керээзин, колхозчуларның боттарының күрүне мурнунга алган социалистиг хүлээлгелерин ёзугаар күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын база киирип берип турар болгай.

Күрүнеин бүдүрүлгелериниң ажыл-агый организацияларының болгаш албан черлериниң аразында алчып, беришкен үүлдериниң өртек-үнезин санажырының чурумнарын совет чазак доктааткан, колхозтарның, совхозтарның күрүнеге садып турар көдээ ажыл-агый продуктуларының өртек-үнезин өй-шаанда шын төлээрин, колхозчуларның күш-хүнүнүң, совхозтар ажылчыннарының ажыл төлевириниң хамаарылгалыг санажылганы чогуур үезинде чорударын бистиң партиявыс ажыл-агый удуртукчуларындан шыңгыы негеп турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1955 чылдың апрель 9-та үндүрген доктаалын база чазактың оон соонда-даа үндүргүлээн айтыышкынарын ёзугаар белеткел организациялары июнь бирден соңгаар колхозтарның, совхозтарның база өскедаа көдээ ажыл-агый органнарының дужааган хойларының дүгүнүн өртээ дээш, бөдүүн дүктүг азы тыва хой бүрүзүнүн-не өртээнге-ле 15 хууну немей төлеп бээр ужурлуг. Ындыг турда-ла, чазактын ол доктаалын дыка хөй белеткел организацияларының удуртукчуларындан каржызы-биле хажыдып турар чоруктун фактылары бар.

Эрткен чылда Тес-Хемнин мал семиртир салбыры районнуң колхозтарынга, «Тес-Хем» совхозка хой дүгүнүн немелде өртээ 49.039 рубльди, оон иштинде «Тес-Хем» совхозка 12.178, «Коммунизмче орук» колхозка — 6.351, Ленин аттыг колхозка — 13.465 рубльди чедир төлеп бербээн.

Мал семиртир «Сукпак» совхоз Тес-Хемнин мал семиртир салбыындан хүлээп алган хойларының дүгүнүн өртээ 47.327 рубльди анаа төлээрин дыка үр саадаткан. Кызылдын эзт комбинады болунуң хүлээп алган хоюнуң дүгүнүн өртээ 5.578 рубльди Тес-Хемнин мал семиртир салбырларынга төлээрин амга чедир узамдыктырып келген.

Таңдының совхозтарындан болгаш колхозтарындан хүлээп алган хойларының дүгүнүн немелде өртээ 19.000 рубльди мал семиртир «Сукпак» совхоз чүгле көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарын хынаар күрүне инспекциязының күжээшкини-биле төлээр ужурга таварышкан.

Күрүнеин болгаш кооперацияның белеткел организациялары колхозтарның, совхозтарның бригадаларындан, фермаларындан боттарының күжү-биле эккеп саткан малының дүгүн, сүдүн болгаш өскедаа продуктуларын база алгы-кеш чиг-эдин хүлээп алгаш, белеткел организациялары болза ук продуктуларны чедирип эккелгениниң хөлезинин автомашина-биле чүк сөөртүкениниң чаңгыс аай таривин ёзугаар хүлээп алыышкын квитанциязына демдеглээш, ол-ла дораан төлээр ужурлуг турда-ла, дыка хөй белеткел организациялары ол чурумну 1962 чылда-даа, ам-даа барымдаалавайн турар.

Чижээ, Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» көдээ ажыл-агый артелинин колхозчулары 1039,5 центнер дириг лензилиг малды 26 километр ырак черден боттарының күжү-биле эккеп дужаарга, Каа-Хемнин мал хүлээп алыр чери ук малды сүргениниң хөлезинин төлевээн. Ол-ла колхоз 1947 центнер сүттү эккеп дужааганының хөлезинин сүт хүлээп алыр чер база-ла төлеп бербейн турар.

Колхозтарның, совхозтарның автомашиналары-биле дүктү, алгыкешти хүлээп алыышкын черинге чедирерге, хереглел кооперациязының белеткел көнторалары ол продуктуларны болгаш чиг-этти чедиргениниң хөлезинин эрткен чылында, ам-даа төлевейн турар үүл бар. Чижээ, районнуң белеткел организациялары белеткелдер чедиргениниң хөлезинин бербээн дугайында хомудалды «Тес-Хем» совхоз күрүне инспекциязының эргелелинге киирерге, инспекция чери совхозтуң негелдезин чөптүг деп көрген болгаш ооң негелдезин төлеттирген.

Күрүнеге садар продуктуларның өртек-үнезинин, санажылгазының дугайында чазактың айтыышкынары — стандарттар, прейскурантылар, инструкциялар белеткелдер хүлээп ап турар организацияларның шуптузунда бар. Ындыг турда-ла ол организациялар колхозтарның, совхозтарның саткан продуктуларының өртек-үнезин үүге шын эвес санап база өй-шаанда төлевейн турарларын? Ооң чылдагааны болза, үстүнде айтыыглар талазы-биле санажылганы хөй-хөй чылдар дургузында кым-даа сонуургап база контрольдап турбаанында болур. Ынчангаш, чамдык белеткел организациялары чазактың айтыышкынарын, күрүнеин прейскурантыларын, стандарттарын база өске-даа нормаларны кара-туразы-биле хажыдып турганнар. Ол бюрократтыг четпес чорук-биле шиитпирлиг демисежиринин үези ам келген.

Күрүнеин, кооперацияның болгаш өске-даа белеткел албан черлериниң ажылдакчылары болза, боттарының садып ап турар продуктуларының болгаш чиг-эт үүлдериниң өртек-үнезин, санажылга, төлелгезин чазактың айтыышкыннары ёзугаар чогуур үезинде шын боттандыр хүлээлгелиг.

Колхозтарның, совхозтарның улуг бухгалтерлери болза күрүнеге садып турар продуктуларының өртек-үнезин, оларны чедиргениниң хөлезинин белеткел организацияларының болгаш өске-даа албан черлериниң чогуур үезинде шын төлеп турарының дугайын үргүлчү хынаар ужурлуг. Ол ажылды чорударда, дириг малды, кушту, коданнарны, сүттү, сүт продуктуларын, дагаа чуургазын болгаш өскелерни-даа дужаарының болгаш хүлээп алырының чурумнарының дугайында инструкцияларны база автотранспорттуң чүк сөөртүлгезиниң чаңгыс аай таривин, бо үүлдерге хамаарышкан стандарттарны, прейскурантыларны, чазактың болгаш өске-даа директивтиг органнарның директиваларын билири эргежок чугула.

Амгы үеде республиканың көдээ ажыл-агый черлериниде хөвер болуп турар ол документилерни Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң шугуму-биле тыпкаш, оларны колхоз, совхоз бүрүзүнге хандырары, чамдык инструкцияларны болгаш автотранспорт сөөртүлгезиниң чаңгыс аай таривин катап парладыр-даа улуу-биле негеттиниң турар.

И. ЛОПСАН,
Тыва республиканың көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарының талазы-биле күрүне инспекциязының начальниги.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

СОВЕТ ПАРТИЗАННЫҢ АДЫ-БИЛЕ

Польша шеригниң 20 чыл оюн холбаштыр Польшаның барын кызыгаарында кызыгааржылар турар бир черинге совет партизан Василий Петрович Войченконуң адын тывыскан. В. П. Войченко делегейниң ийиги дайынының үезинде «Саша» деп, чажыт ады-биле Польшага сураглыг турган, Келецк воеводствозунга баштайгы бир партизан отрядын ол тургускан.

1942 чылда Ленинград чоогунга тулчуушкунга ужудукчу Войченконуң самолёду үрелгеш, дайыннарга туттурган. Польшага гитлержилериниң лагериндеи дезип үнгеш, партизан отрядын организастаан болгаш фашистер-биле ол маадырлыг демисежип турган. Гитлержи шериглерге удур отряд чүс-чүс халдаашкыннарны база тулчуушкуннарны чоруткан.

В. П. Войченко Оренбург областын Халиловск районунуң Калиновка суурунга төрүттүнген. 1944 чылдың төнчүзүнде Хелецк воеводствозунуң Илзи уездизинге гитлержилерге удур тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген. Ону Островец деп черге хөөржүткен. Оон ады Польшага кезээ-мөңгеге үттүндүрбас турасказал бооп арткан.

Виктор КУЗНЕЦОВ.
(СЭТА-ның корр.).

ӨЗҮП ОЛУРАР САЛГАЛДЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Куба республикада өзүп орар аныяк салгакчыларнын дугайында аажок улуг сагыш салыышкынын илередип турар. Ону марксизм-ленинизмниң принциптеринге болгаш ажылчы ангының идеязынга дүүштүр, эртем-педагогиктиг үндезинге таарыштыр тургузып турар. Куба башкылар өзүп олурар салгакчыларны күш-ажылга чанчыктырып кижизидерин социалистиг школаның эң чугула сорулгазы кылдыр көрүп турар. Олар өске социалистиг чурттарның байлак дуржулгазын болгаш Кубаның бодунда дуржулга-көргүзүүлүг чамдык школаларның дуржулдазын ажыглап турар. Кижизидилге ажылынга школадан ангыда, өг-бүле, яныы-бүрү хөй-ниити организациялары киржип турар. Хөй таллыг ол ажыл ургларның, өг-бүлелериниң, школаларның база ниитилелдиң эрге-ажыы-биле дүгжүп турар. Ылангыя чаа хевириниң кижизиниң кол үүлү аалы-чаңныг нормаларын ажылдап кылырының база моральдыг шынарның кижизидилгезинин хөрөөнге Куба пионерлериниң эвилели болгаш Аныяк коммунистериниң эвилели чугула рольду ойнап турар.

Бичии ургунуң кадыкшылын камгалаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Латин Американың чурттарындан ургларның өлүр чоруу Кубада эң эвээш болуп турар. Эрткен чылын полиомиелитке удур демиселлди чедиишкиниг дооскан. Кодаа эмнелгелерде ургулар эмнээр салбырларны тургускан, оларга чыл санында-ла чартык миллион ургулар эргежок чугула эмнелге ханды-рылгазын ап турар. 1959 чыл-биле деңнээрге, 1963 чылда эмнелгелерде ургулар орунларының саны беш катап өскен. Ургларның аажок улуг үш эмнелгелерин туткан.

Ургулар төрүттүнгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, күрүне оларның дугайында сагыш салып турар. Хөй-хөй ургулар садтарын болгаш яслилерин тургускулаан. Ургулар садтары ургларны алды харлыынга чедир өстүрер. Фестивальдар, туристи походтар, далайже селгүүстээшкиннер болгаш өске-даа культурлуг болгаш спортчу хемчегларни чорудуп, пионер лагерьларын тургузуп турар. Революцияга дузалаар комитеттериң дузазы-биле чыл санында каникуль үезинде хоорай хевириниң лагерьларинге 130 муң ургулар дыштанып турар.

1963 чылда Кубаның чырыдыышкын министерствозунуң чанында аныяктарның культурлуг кижизидилгезинин талазы-биле Эргелелди тургускан. Ол болза музыканың, чурулга уран чүүлүнүң, театрның, танцының, чечен чогаалдың талазы-биле национал хемчээлге ургулар кижизидилгезин удуртур.

Бүгү-ле ургларга халас бүгүниитиниң эге өөредилгезин хандырып турар. Куба—Латин Америкада бижик билбес чорукту узуткаан баштайгы чурт. Эге школаларның өөреникчилериниң саны 1958 чылда 702 муң турганындан, 1963 чылда 1.226 муң кижи чедир өскен. Ол-ла үеде класс өрээлдериниң саны 16,4 мундан 35,1 муң четкен.

Ургларның болгаш аныяктарның күш-дамыр талазы-биле белеткелинче улуг кичээнгейни салып турар. 409 спорт шөлдерин тургускан, ында 10 хардан өрү 300 муң ажыг ургулар өөренип турар. Кубаның алды провинция бүрүзүнде-ле эң талантылыг ургулар өөренир бодунуң утка-шынарының талазы-биле Америк дипте баштайгы спорт школаларын тургускан.

Куба пионерлериниң эвилелин болгаш пионерлериниң бөлгүмнерин организастаан, олар эртемнин база культураның талазы-биле ургларның билиин калбартырынга, школага кижизидилге ажылын чорударынга дузалаар, оларның талантызын база сонуургалын олче угландырып башкарар, ургларны эң эки чаагай чорукка, ажылчын ангының хөрөөнге, өске улустар-биле найыралдын, акы-дуңмалышкы чоруктуң өзүзунга кижизидер сорулгалыг.

Анатолий ПАВЛЕНКО.
(СЭТА).

КУРОРТ-ХООРАЙДА

Карловы Варыга чорааан санындала оон дагларының овур-хевиринге, чурумалдыг шаттарынга, дүдүскектиг делгемнеринге, каракты чылчырыктадып кээр хүнүнге кижи таалап кээр. Карловы Вары... Курорт хоорай, сад-хоорай, шапкын хөгжүп орар аныяк хоорай. Маңаа аас-кежин болуп чедип келген кижи бүрүзүниң бодалынга ол шак ындыг бооп арттар.

Мен бо чүүлдү оон сураглыг болгаш алдарлыг чоруунга немелде кылдыр биживейн тур мен. Маңаа ол-даа база өске-даа чүүлдериң хераа чок. Хоорайның төөгүзү ыраккы чүс чылдарда эгелээн, ынчаарга оон дугайында чаагай алдар бүгү чер-делегейге нептерээн. Туристи бөлүктериниң программазының болгаш баар оруунуң эң хүндүлүг черинге бо хоорай кирер. Ынчаарга аараан кижилериниң амыдыралынга аас-кежин болгаш өөрүшкүзүн, ажылдаар база чогаадыг аргазын, кадыкшылыг катап тургузуп берип турар бүгү делегейге сураглыг Карловы Варының эмнелге-аржаанынын дугайында чүүү чугаалап болурул?

Алдарлыг аалчылар келир, бодунуң туруп келгениниң бээр хөй-хөй чүүлдерни кылган Карловы Варыга Чехословакия чоргаарланып турар. Карл Марксың музейи эртемниг коммунизмниң үндезилекчизинин аңаа дыштанып турган чылдарының дугайын чугаалап турар. Маңаа Карл Маркс «Капиталды» француз дылче очулдуруп, ажылдап турган. Оон кудумчуларының бирээзинде Петр Великий фундаментизинге баштайгы дашты салган эрги бажынга кирип болур. Л. Н. Толстой биле И. С. Тургенев маңаа чечен чогаал кежээлерин организастап турганнар.

Карловы Варыга чорааш, кружкалар, стаканнар биле изиг аржааннар ишкен кижилерге бо-ла таваржып болур... Маңаа ижин ыллаңгыларын, коду аарын, бүүректи база баарны, чигир аарын болгаш өске-даа чүүлдерни эмнеп турар. Ында ургулар санаторийи база бар. Изиг аржааннар чер дүвүнден болгаш хавы эвес 13 кезек черден үнүп турар.

Социализм ону чоннуң өзүлүг кадыкшылынын чери болдурган. Дамчыыр чугаалардан алырга, Карл IV хаан ол изиг аржаанны ажыдып, оон хуулгаазын күжүн ажыглаарын шенээнден бээр 600 чыл ажыг үе эрткен бооп турар. Ол ындыг болуп-даа, болбайн-даа барып болур, ынчалзажок херек ында эвес болгай. Бүгү төөгүзүнүң дургузында, XX үс чылга азы Чехословакияны хосталгыже чедир ол хоорай шөртегер байлар болгаш улуг дужаалдыг дүжүметтер хөглеп, селгүүстээр чер бооп келген. Ону социализм курорттарның база заводтарының, бодунуң черинин база салым-чолунуң өзөи болу берген күш-ажылчы кижилериниң дыштанылгазының чери болдурган. Аңаа чыл санында-ла тус черден болгаш даштыкыдан 60 муң хире кижи эмнедип турар.

Амгы үеде Карловы Варыда алаан хөй чаа эмнелге черлерин тудуп турар, бойдустуң чаагай хайыралы — байлакшылдыг аржааннарны бүрүнү-биле ажыглаар дээш кадыкшылга черинин четкилерин калбартырынга күрүне хөй чаа акша-хөрөнгини тускайлап берип турар. Ынчангаш Карловы Варының кадыкшылыга чери 120 муң хире кижини чыл санында хүлээп ап турар апаар үе ырак эвес.

Михаил НИКИТОЧКИН.
(СЭТА-ның корреспондентизи).

ДУНАЙНЫ ЧАГЫРЫП АЛЫР ДЭЭШ

Мурнуу Карпаттарда Демир Хаалга туруп турар. Делегейнин эн чараш черлериниң бирээзин тургуспушаан, Дунай ийдик чок хап балып чыдар. Хемниң уну аажок улуг чалым хаяларны чара чүткүвүшаан, улуг-улуг ужарларлыг бооп турар. Чалым даштарны ажыр шуравышаан, Дунай чылда 10 миллиард киловатт-шак энергияны хей черге чарыгдап турар. Хемниң сыык, кызаа черлери, саарыгланчак агымнары суг оруунга бергелерни болгаш айыылдыг байдалды таварыштырып турган. Эрткен үс чылдың төнчүзүнде суг ажыл-агыйының ол участогунга таарымчалыг байдалды тургузар дээш чамдык ажылдарны кылган, ынчалзажок ол айтырыг шиитпирлеттинмээн. Судноларның хөй бөлүү Демир Хаалганы дамчыштыр 120 шак чоруп эртер, суднолар чүгле хүндүскү үеде чоруттунар болгаш чамдык черлерге оларны сөөртүү эргежок чугула бооп турар.

Хөй чылдарның дургузында тускай эртемниглер гидроэнергияның күрлавырларын ажыглаарының болгаш Демир Хаалганың районунга суг ажыл-агыйының байдалын экижидериниң аргазын өөренип келген. 1956 чылда техника-экономиктиг хемчегларни ажылдап кылыр каттышкан Румын-Югославия комиссияны, ол ышкаш каттышкан шинчилел болгаш төлевилел коллективтерин тургускулаан. 1960 чылда кайы-даа чурттарның чазактары техник-экономиктиг хемчегларни үүлдүгзүүнүп көрген. Бо чылын гидротехниктиг тудугнуң төлевилелин дооскан турар.

1963 чылдың июньде Демир Хаалганың районунга судноларны чоруурунуң база гидротехниктиг системаны төлевилелин тударының болгаш ажыглалга киирериниң талазы-биле кайы-даа талаларның эрге-хүлээлгезин тодаргайлаан дугуржулганы Бухарестите парафирлээн. Тудугнуң дерилгелерин 1964 чылда эгелээш, 1971 чылда тудуп доозарын ол документилерде көрүп турар.

Демир Хаалганың районунга суг оруунуң байдалы үндезини-биле өскерлир.

Суг хөлбөөнге сугнуң деңнели 33 метр бедиир болгаш суг шыгжамырының ниити девискээриниң ийи талазының узуну 150 км чедип турар.

Тудуушкуннуң дерилгелерин чурттакчылыг Гура-Вэий (РУР)-биле Сып (ЮФСР) деп черлерниң районунга тургузар.

Бүгү тудуг ажылын Румынияның болгаш Югославияның тудуг организациялары кылыр.

Геннадий ПЕРЛОВ.

Совет чогаалчыларның номнарын делегейниң эң-не ырак-узак булуңнарында кижилер безин номчуп турар. Ол дээрге хамыктың мурнунда аныяктар-дыр, совет кижилериниң маадырлыг чоруктары, оларның дидим күзел-соруу болгаш улуг ажыл-херектери аныяк кижилерни хандыкшыдып турар. Аныяк хамаарышпас күрүне — Барыын Самоиның библиотеказынга чоокта чаа чаа номнар келген. Оларның аразында—М. Шолоховтуң «Аңдарган кур чер» болгаш оон Дон чечен чугаалары бар. Апна хоорайның (Барыын Самоиның административтиг төвү) библиотеказынга тыртыырган бо чуруктан ап көөрге, ол авторну ырак-узак чурттуң номчукчулары сонуургап турары илдең-дир.

Фото Л. Плешаковтуу. СЭТА-ның фотохроникази.

КЕРЭЭГЕ АТ САЛЫРЫ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Москвага чарган Керэзге Гананың болгаш Конгонуң элчиннери боттарының чазактарының өмүнээзинден Вашингтонга ат салган.

Курда төлээлекчиниң медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Франциядa хоргаданып турар курда удуртукчу Эмир Бедир-хан медеглел кылгаш, Иракты чепсектиг күштери курдаларга удур дайынга шиитпирлиг тиилелгени чедип алган дээр янзылыг Багдад радиозунуң дыннадыын хоозун-меге чүве-дир деп буруу шапканын Юнайтед Пресс Интернейшнл агентилел дамчыдып турар. Ирак армия курдаларга өлүмнүг согуушкунну таварыштырган дээрзиниң дугайында ирак радионуң бадыткаашкыны «көңгүс меге-хоозун үүлдүр» деп, Бедир-хан медеглээн. Иракта курда тура халышканнар Киркукта эң улуг нефть тывыш черлериниң 25-де миль черде районнарны эзлеп турар.

Д. Раскының Боннга чугаалажыышкыннары доозулган

БОНН. (СЭТА). Бонче кыска аянчоруктуң соонда АКШ-тың күрүне секретары Д. Раск Вашингтонче ужудуп чорупкан. Боннга тургаш, ол барыын-герман чазактың удуртукчулары — канцлер Аденауэр-биле, оралакчы канцлер Эрхард-биле болгаш даштыкы херектер министри Шредер-биле чугаалажыышкыннар кылган.

Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керэзге каттыжарының айтырынга «быжыг турушту Федеративтиг Республиканың эзлээринин аргазын берип турар орук» чугаалажыышкыннарның түүнелинде тывылган деп, чугаалажыышкыннарның соонда чазактың төлээлекчизи медеглээн. Керэзни чарарының айтырының талазы-биле чугаалажыышкыннарның чорудулгазын барыын-герман чазактың удуртукчуларынга Раск дыннаткан болгаш ук Керэзни үндезилээри-биле америк сенатка бодунуң чугаалаар деп турар чүүлүнүн үтказын ол дыннаткан.

Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырының талазы-биле Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында чугаалажыышкыннарга холбаштыр боттарының барыын-герман саналдарын ГФР-ниң удуртукчулары Раск-биле беседага саналдап үндүрген деп, чазактың төлээлекчизи база-ла дыннаткан. Чугаа болза сөөлгү хүннерде Боннга ажылдап кылган планның дугайында болуп турар, ол планның ужур-утказы барыын-герман парлалганын дыннадыгларындан билдингир апарган. Ол планның кол эчис сорулгазы — делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ынай чавырылдырарының аргазын болдурбазы болуп турар.

Д. Раск АКШ-та чанып келген

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керэзге америк чазактың мурнундан Москвага ат салып чорааш, август 11-де Вашингтонда чанып келген. Аэропортка Раск Совет Эвилелинге чорааным солун болган деп корреспондентилерге медеглээн. «Бистиң аян-чоруувус кончуг эки болган» деп күрүне секретары чугаалаан. Мени болгаш үдеп чорааан кижилеримни совет улус болгаш албанның кижилери «чүректин улуг ханызындан хүлээп алган» деп Раск немеп чугаалаан.

Неру чазак баштыңының албан-хүлээлгезинде хевээр

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий национал конгресс деп чагырыкчы партияның ажылчын комитединин Делиге болган хуралынга Дж. Неру чүве чугаалаан, болу партияда организастыг ажылдарны кылыры-биле премьер-министрниң албан-хүлээлгезинден бодунуң дүжерин саналдап киирген. Ынчалзажок ук комитет Неру чазактың баштыны болгаш партияның удуртукчузу албан-хүлээлгеге хевээр арттар ужуруг деп шиитпирни чангыс эп-сеткил-биле үндүрген.

Индияда реаксычы күштер бажын ковайтып турар-дыр деп, Дж. Неру ажылчын комитеттің хуралынга чүве чугаалаан, сагындырган. Нацистерниң аргаларынга дөмейлежип турар тактиканы чамдык бөлүктер ажыглап турар-дыр. Каттышпазының политиказын камгалаар херек деп, Дж. Неру түүнелинде чугаалаан.

Ат-алдар кудулап турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Пропагандисчи кампанияга чазак аажок хей түннерни чарыгдап турзажок, консерваторларның политиктиг байдалы куду деңнелде артпышаан.

«Дейли телеграф» деп консерватитиг солунга чоокта чаа парлап үндүргени, хей-ниитинин санал алыышкынының түүнелдери ол дугайын тодаргай чугаалап турар. Ол санал алыышкынынга мындыг айтырыгны тургускан турган: Бир эвес дааарта бүгү-ниити сонгулла болур болза, кандыг партияны деткиир сидер? Саналын алганнарның 49,5 хуузу лейборисчи партия дээш бадылаар ийик бис деп харыылаан, чүгле 35 хуузу консерваторлар дээш бадылаар бис деп харыылаан. Саналын алганнарның 55 хуузу дараазында сонгулдага лейборисчи партия тиилээр деп бодалын илерейлээн, чүгле 22 хуузу консерваторлар тиилээр боор деп бодап турар.

РАСИСЧИ ХООЙЛУЛАР ХӨДЕЛИИШКИНДЕ

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың расисчи хоойлузун өзугаар национал-хосталгалыг шимчэшкиннин киржикчилерин суд болгаш истелге чокка, оларга бурууну онаавайн 90 хонук чедир хуусаада кара бажынга олуртуп, а оон дараазында база катап тулуп хоругдап болур.

Англияның «Дейли геральд» солунунуң корреспондентизи Стэнли Юстун бижип турары-биле алырга, африканнар ам безин бо расисчи хоойлунун халаштыг ургуктарынга таваржып турар. Мурнуу-Африка Республикада индий чоннуң организациязының трансвааль салбырының секретары Мула расисчи хоойлунуң ургуунга баштай таварышканнарның бирээзи болган. Муланы 90 хонукта кара бажынга олуртканы соонда чоокта чаа база катап бажыннаан. Оон кадайы кара бажынның хериминин ажининге чедип келгеш, ашаанга ужуражыры-биле манап олурда, анза ону ужураштырбайн барган. Оон ашаан «хосталган» соонда дораан-на кара бажынга база катап олуртуп каан болган.

Улуг-Хемде көвүрүүвүс

Сөзү О. СУВАКПИТТИН, аялгазы А. ЧЫРГАЛ-ООЛДУН.

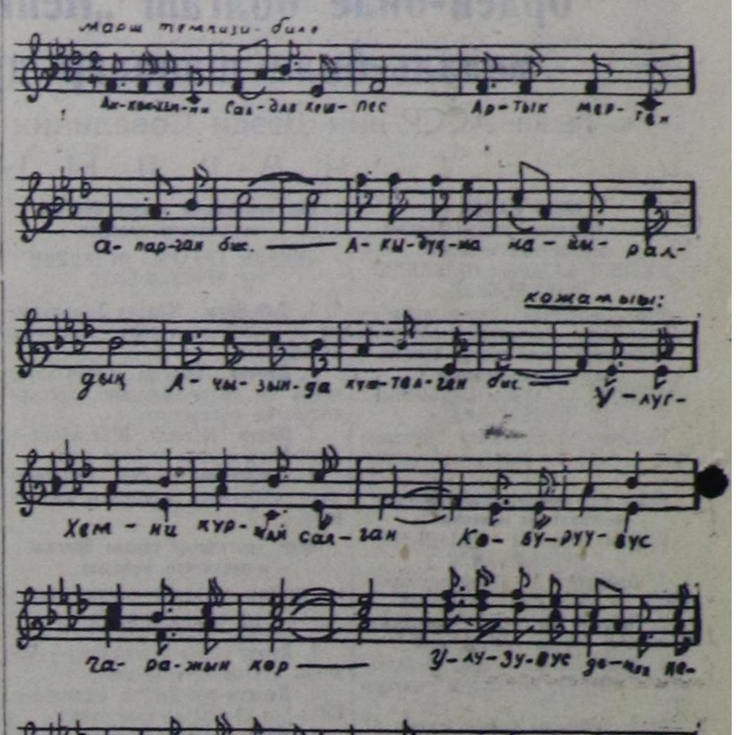

Ак-кеи хемни салдап кешпес
Артык мерген апарган бис.
Акы-дуңма найыралдың
Ачызында күштелген бис.
Кожумаа:
Улуг-Хемни кежир салган
Көвүрүүвүс чаражын көр.
Улузувус демин немзэн
Хөгжүлдевис күчүлүүн көр.

Артай баспас ыдыктыг хем
Асыымнадып чалгып чыдыр.
Сайгылгааннар херелдери
Сайлыкталып ойнап-ла тур.
Кожумаа:
Каржып эрткен чычааннар-даа,
Каттырышкан кижилер-даа
Тайбың иштің күжү болуп,
Даңның-хүннүң аргыжып тур.

Сибирьниң кубогу дээш

Эрткен дыштанар хүнде, күш-культуржуларның бүгү-эвилел хүнүнге холбаштырган спортчу маргылдаалардан Сибирьниң кубогу дээш бут бөмбүкчүлерниң ужуражыышкыны солун болган. Аңаа Тываның чемпиону— «Торпедо» командазы биле Кемерова областан келген «Локомотив» (Тайга деп демир орук станциязы) командазының бут бөмбүкчүлери ужурашкан.

Ийи команданың кайызы-даа оюнну баштай, бот-боттарының күжүн, аргазын билчип алыры-биле, шала кичээнгейлиг байдал-биле эгелээн. Үр үениң дургузында кайы-даа команда буруңгаарлап шыдаваан. Кызыл командазының камгалакчылары тайгачылардан бөмбүкту өскээр дестирер дээш, боттарының хаалгазынче киирипкен, а сратарь Кукарин ону доозуп четтикпейн барган, сан ынчаар ажыттынган. Оон соон дарый кызылчылар аалчыларның талазынче чаза таварып эгелээн. 33-кү минутада торпедочу Табуев аалчыларның хаалгазындан 17 м. хире черден күштүг тепкеш, харыы санны ажыткан. Оон-биле баштайгы тайм доозулган.

Ийиги таймның эгезинден-не кызылчы Белостоков маңнап ора-ла кемеровчуларның хаалгазынче бөмбүкту күштүг теп киирген. Ужуражыышкынның түүнели шөлдүң эзлериниң тиилелгези-биле төнер хире апарган. Ынчалза-даа камгалакчы ойнакчыларның дузалакчылары халдакчыларга дузалажып, камгалалды кошкатканын аалчылар өй-шаанда эскерип кааннар. Ындыг халдаашкыннарның бирээзинде, кызылчыларның кошкак камгалалын ажыглап алгаш, тайгачылар санны 2:2 кылдыр дөңнеп апкан. Кызылдың ойнакчылары харыы халдаашкынны кылып эгелээн, ынчалза-даа судьяның эдискизи ужуражыышкынның үези доозулганын чарлапкан.

Сан дең болган таварылгада, ужуражыышкынның шагын үзадыр апаар. Бичии часпар сөөлүнде оюн база катап эгелээн. Хаалганың доора ыяжынга күштүг детген бөмбүктү Кукарин база-ла соора тудуп чыдып калган, аалчылар бир сан немеп апкан. Шөлдүң эзлери оон соонда халдаар темпизин улам-на күштелдирип, демниг ойнап эгелээннер. Сөөлгү минуталар арткан. Оюнның төнчүзүнге чедир үш-ле минута арткан турда, Юрий Белостоков бөмбүкту аалчыларның хаалгазының үстүү азыынче киир тепкен—сан дең болуп, 3:3-ке доозулган.

Бо маргылдааның «чаргызын» үзер оюн понедельникте болуп, кызылчылар тиилээн.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага шоолуг чаашкын чагбас. Хат өй-тавында, барыын чүк угланыышкынныг. Эрткен дүне республикага агаарның температуразы 10-12 градус чылыг болган, бөгүн — 23-25 градус чылыг болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«ПАЙЫРАЛ»: Ургларга программалар 10.40, «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 11.10, 1.20, 3.30, 5.40, 7.50, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 11.15, 1.15, 3.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын өг» 10, 2.30, 4.30, «Ийи ава» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Он алдыгы час» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Орук белдиринге» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ КАДЫКШЫЛГА

Күш-культура болгаш спорт—кижиниң кадык шыырак, омак-сергелеп болгаш шилгедек болур чоруунуң чугула үндезини.

Күш-культура —кижиниң эрте кырыыр чоруунга удур демисежириниң, кижиниң күш-ажыл кылып шыдаар аргазын узадыры дээш демиселдиң эң чугула негелделериниң бирээзи. Оон-биле кады күш-культураны элээн хей аарыгларга удур эмнедириниң аргазы кылдыр база хереглеп турар.

Күш-культураның сула шимчээшкиннерни кылырга, кижиниң организминге, оон ажыл-чорудулгазынга дыка эки саңлдарын чедирер, ол хамыктың мурнунда кижиниң төп нерви системазынга (баш мээзинге болгаш оорга чүүнге) барып саңлдарын чедирер деп чүвени улуг орус эртемденнер Н. М. Сеченов, И. П. Павлов болгаш оларның өөреникчилери көргүскен. Күш-культураның сула шимчээшкиннери төп нерви системазын дамчыштыр бодунуң чаагай саңлдарын өске органнарга база дамчыдыр: хан эргилдезин күштелдирер, чем хуулдурулгазын экижидер болгаш чүректи быжыглаар. Күш-культура кылбайн турар эр кижиниң өкпезиниң амыдыралы ишкири ортумаа-биле 3500 куб. сантиметрге дең турунда, а күш-культураның сула шимчээшкиннерни кылып чоруур кижилериниң ортумаа-биле 4500 куб. сантиметр чедир улгадып турары бадыткаттынган.

Күш-культураның саңлдары шыңган эттерге онза тодазы-биле дамчыып турар шимчээшкиннер үезинде шыңган эттер хан-биле эки хандыртынып турар болгаш оон-биле кады организмче чемиштиг чүүлдер база кислород кирип турар. Хан шыңган эттерже хан саваларын дамчып тараар. Хан саваларының эң-не быйыргын судалдарын капиллярлар деп адаар. Күш-культураның сула шимчээшкиннерин үргүлүү кылырга, ол капиллярлар чүгле алгын турар эвес, а харын шыңган эттерде оларның саны көвүдеп турар апаар.

Кижиниң мага бодунуң бүгү органнарынга күш-культураның ажыктыг саңлдарының дугайында дыка хей чижектерни көргүзүп болур. Ындыг турбуже-ле күш-культура болгаш спортту херекке албайн чоруур кижилер база-ла бар. «45 харлыында-ла бодунуң кыып назылаарын медерелдии-биле шиитпирлеп алган» кижи дугайында К. Е. Ворошиловтуң чугаазы ындыг кижилерге шуут хамаарышкан.

Кижи чогуур физиологтуг кырыышкынынга чедир чурттавайн турар деп академик И. П. Павлов чаңгыс удаа эвес шыйып келген. Бодунуң чуртталгазын узадыр төлээде, шын болгаш эки чемненир, күш-культура болгаш спорттуң шимчээшкиннерин үргүлчү кылыр херек. Улуг физиолог бо талазы-биле бодуу үлегер болуп чорааан. Улуг эртем ажылын кылбышаан, ол үргүлчү гимнастика кылыр, сугга эштир, чадаг терге мунар, городки ойнаар чорааан.

Ынча энергия болгаш өөрүшкүлүг сергелеп чуртталга меңээ кайын кээп турарын, улуг эртем болгаш хей-ниити ажылдарын чорударынга эргежок чугула херек ынча күштерни кайын тып ап турарымны кижилер менден бо-ла айтырып келир-дир —деп, сезен ийи харлыг совет эртемден О. Б. Лепешинская чугаалап турар. Харыылап болур мен: мээң бүгү назыда күш-культураның сула шимчээшкиннерин кылып келгеним маңаа бичче эвес рольду ойнаан ийик. Ам-даа болза, назы-харым улгадып келзежок, күш-культураны кагбайн чоруур мен. Бодумнуң күжүмнүң болгаш кадымның байдалынга таарыштыр бодумга чогаадып кылып алганым күш-культураның сула шимчээшкиннерин эртениң-не күүседнп турар мен».

Оон-биле чергелештир совет кадык камгалалының чугула кезээ, кижиниң кадык чоруун быжыглаарының болгаш аарыгны баш удур чайладырының чугула чепсээ—күш-культураже улуг кичээнгейни салып турар.

Күш-культура болгаш спорт совет кижиниң күштүг шыырак, кадык болгаш сергелеп болур чоруунга, улуг тургузукчу күш-ажылга, бодунуң ынак Төрээн чуртун камгалаарынга ооң кажан-даа белен болурунга дузалаар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажын № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизинин 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киллизинин 25 — 38, 23 — 54, үлегшүр бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киллизинин 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет гургузуг болгаш амыдырал киллистеринин 21 — 27, Информация киллизинин 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче болгаар.

ТС—00896. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы